

Troms fylkeskommune
Romssa fylkkasuohkan
Tromssan fylkinkomuuni

Forvaltningsplan

for kulturmiljøet på Skansen og tollbod-
området, Tromsø kommune

Innholdsfortegnelse

Del 1: Innledning	6
1.1 Formål med forvaltningsplanen	7
1.2. Kort om de kulturhistoriske verdiene	9
1.3 Omfang av kulturmiljøene som inngår i forvaltningsplanen	10
1.4 Roller og ansvar	12
1.5 Lovverk og bestemmelser	14
1.6 Andre kulturhistoriske hensyn	16
1.7 Harmonisering av rettsregler	18
Del 2: Forvaltning og saksbehandling	19
2.1 Mål for forvaltning av kulturmiljøet	19
2.2 Gode rutiner i saksbehandlingen	20
2.3 Tiltak som krever søknad om dispensasjon fra kulturminneloven	21
2.4 Ikke søknadspliktige tiltak	26
Del 3: Dagens situasjon og utfordringer	29
3.1 Tilstand på kulturmiljøet	29
3.2 Utfordringer	34
Del 4: Råd og mulighet for forbedring	41
4.1 Utarbeide skjøtselsplan	41
4.2 Skjøtsel og vedlikehold av grønt- og uteområdene	41
4.3 Ønska ferdsel	42
4.4 Forbedring og tilgjengelighet i uteområdene	42
4.5 Besøksforvaltning	43

4.6 Tilgjengelighet – universell utforming	43
4.7 Trafikk og parkering	43
4.8 Brøyting og snødeponi	44
4.9 Forbedre informasjon om de kulturhistoriske verdiene og styrking av rutiner	44

Del 5: Kulturhistoriske verdier i fredningsområdet	46
---	-----------

5.1 Formål med de ulike fredningene	46
5.2 Historikk og kulturhistorisk verdi av festningen på Skansen	46
5.3 Historikk og kulturhistorisk verdi av bygningene på Skansen og Tollbodområdet	51
5.4 Andre kulturminner i fredningsområdet	60

Kilder	63
---------------	-----------

Vedlegg	64
----------------	-----------

Vedlegg 1: Grunneiere	64
Vedlegg 2: Råd og veiledning til eiere om vedlikehold og restaurering av bygningene	65
Vedlegg 3: Ord som brukes i kulturminnevernet	69
Vedlegg 4: Rapport fra befaring på festningsverket Skansen id 63222, Tromsø by, Tromsø kommune 2. juni 2022	70

Del 1: Innledning

Denne forvaltningsplanen omfatter de freda områdene Skansen og Tollbodanlegget i Tromsø sentrum.

Kulturmiljøet Skansen og Tollbodanlegget består av flere lag med historiefortellinger. Det eldste kulturminnet på stedet er middelalderfestningen fra 1200-tallet som er automatisk freda. Da festningen ble bygd, lå den strategisk til på et utstikkende nes i sundet og skulle forsvare kongeriket og innbyggere på øya mot angrep fra øst. I dag fremstår den som en rund grønn forhøyning klemmt inne i et bebygd bylandskap.

Oppå festningsvollen står de eldste bygningene i Tromsø by, satt opp i 1789 og utover på 1800-tallet. Her står huset som var den første tollboden med tilhørende bygninger. Seinere har hovedhuset hatt ulike funksjoner som gamlehjem, skole, bymuseum m.m. På slutten av 1800-tallet ble tollvesenets virksomhet bygd opp og flytta nærmere sjøen, der Polarmuseet holder til i dag. Alle bygningene knytta til tollvesenet er vedtaksfreda.

Tromsø skipsverft ble etablert i 1848 ved Skansen. Skipsverftet har vært en viktig institusjon og arbeidsplass i Tromsø i over 160 år. I 2016 starta flyttinga av verftet til Skattøra. I de siste årene har det skjedd en stor transformasjon av nærområdet som påvirker det unike kulturmiljøet. Det gamle industriområdet er nå omforma til en helt ny bydel med navnet «Vervet», med kafeer, restauranter og hundrevis av nye boliger. I tillegg til Vervet er det regulert for flere nye utbygginger i nærområdet.

Selv om området har hatt plasskrevende naboer og blitt utsatt for slitasje, er det positivt at det ennå er bevart såpass mye av det historiske miljøet. Dette kan skyldes at området for det meste har vært i statlig og kommunalt eie. I tillegg har menneskene i byen over lang tid hegna om kulturmiljøet fordi en har visst at kulturminnene har hatt ei viktig betydning i byens historie. Slik som tidligere vil vi også i fremtida oppleve at det lages planer som kan påvirke det historiske miljøet. I en reguleringsplan fra 1875 ble det foreslått å kappe den runde formen på festningsvollen og erstatte den med mer rette former for å få mer orden i gatestrukturen ved Skansen. Dette ble heldigvis ikke realisert.

Det er blitt en betydelig større bruk av området og det ferdes mer folk i og rundt den grønne lungen som Skansen er. Kulturmiljøet på Skansen er attraktivt for arrangementer og uteaktiviteter og anlegget er et av få grønne områder nær den nye bydelen Vervet. I området rundt Skansen og Tollbodanlegget er det flere verneverdige og freda bygninger. Forvaltningsplanen omfatter ikke disse bygningene.

Kulturmiljøet sett fra sjøen, med den nye bydelen Vervet til høyre. Foto: TFK, avd. for kulturarv 2024

1.1 Formål med forvaltningsplanen

Forvaltningsplanen skal være et redskap for eiere, kommunen, fylkeskommunen, brukere, tiltakshavere og andre som jobber med å ivareta kulturmiljøet. Det er behov for å gjøre fredningsbestemmelsene og retningslinjene som gjelder for det freda området, bedre kjent.

Et viktig mål med forvaltningsplanen er at den skal fremme og utdype de kulturhistoriske verdiene på Skansen. Økt kunnskap og samarbeid vil føre til et bedre vern av både festningsverket og bygningene knyttet til det gamle tollstedet.

Forvaltningsplanen skal være tydelig på prosedyrer og hvilke lover og bestemmelser som er gjeldende, og gi råd og veiledning om bruk. Den skal beskrive hvilke type tiltak som krever dispensasjon, hva som kan gjøres uten tillatelse fra vernemyndighetene og hvem som har ansvar for hva.

Planen skal klargjøre hvilke rutiner og regler som gjelder ved arrangement i og nær kulturmiljøet.

Vi håper at planen bidrar til forståelse og innsikt og gjør det mer forutsigbart for de som jobber med saker som berører det freda området.

Definisjon på forvaltnings-, vedlikeholds- og skjøtselsplaner

En forvaltningsplan beskriver prosedyrer og rutiner for drift, vedlikehold og gjennomføring av tiltak i forbindelse med rehabilitering og endring av byggverk eller anlegg. Den skal være basert på langsiktighet og ha et helhetssyn. Forvaltningsplanen skal være et praktisk styringsdokument i den daglige forvaltninga og ved større vedlikeholdstiltak for alle som er involverte i drift og forvaltning.

Vedlikeholdsplaner blir utarbeidet for bygninger og anlegg, mens skjøtselsplaner ofte blir brukt som begrep for oppfølging av arkeologiske kulturminner, grøntanlegg og landskap. Vedlikeholdsplaner og skjøtselsplaner går mer i detalj og fokuserer mer på den jevnlige oppfølgingen enn forvaltningsplaner.

Siden klima endrer seg over tid og vil medføre økte belastninger framover, bør en ved utarbeidelse av forvaltnings- og vedlikeholdsplaner også vurdere om klimaendringene vil få konsekvenser for oppfølgingen framover. (Kilde: Riksantikvarens veiledning om [Vedlikehold og skjøtsel - Riksantikvaren](#))

Forvaltningsplanens oppbygging

- Første del av forvaltningsplanen viser til formål, kort om kulturhistorien, lovgrunnlag samt roller og ansvar i forvaltningen.
- Andre del omhandler saksbehandlingsrutiner og hvilke tiltak som er søknadspliktige.
- Tredje del omhandler dagens bruk og utfordringer.
- Fjerde del kommer med råd og forslag til hvordan forvaltningen av kulturmiljøet og utfordringene kan løses.
- Femte del tar for seg de kulturhistoriske verdiene og beskriver de ulike kulturminnene som inngår i det freda området.

Oversikt over eiere, tips og råd til vedlikehold og restaurering av bygningene og tilstandsrapport fra Norges arktiske universitetsmuseum følger i vedlegg.

Planen skal rulleres hvert 6. år eller tidligere ved behov.

Arbeidsgruppa

Fra Troms fylkeskommune, Avdeling for kulturarv, har Ragnhild Myrstad og Marit Reiersen deltatt i møter, befaringer og arbeidet med å skrive forvaltningsplanen. Cecilia Sundberg og Marit Chruickshank har deltatt i faglige diskusjoner, befaringer og skilting.

Fra Tromsø kommune har Frode Gustavsen ved Enhet for byggforvaltning, Bodil Ruud ved Seksjon for byutvikling, Tobias Hübster og Elin Mattson fra Enhet for park idrett og friluft deltatt i flere møter og befaringer. Fra Byutvikling deltok Heidi Bjøru på folkemøtet med oppdatering av hvilke planer som er igangsatt rundt Skansen. Viktig samarbeidspartner har også vært Norges arktiske universitetsmuseum der Keth Lind har bidratt med sin kunnskap om Skansen.

Arbeidsform

Fylkeskommunen ved Avdeling for kulturarv, har hatt arbeidsmøter med Tromsø kommune som har gitt oss viktige innspill og nødvendig dokumentasjon. Den 3.mai 2022 ble det arrangert et åpent folkemøte på Polarmuseet. Her møtte det opp naboer, interesseforeninger, eiere og andre interesserte. Deltakere på møtet ble bedt om å gi skriftlige innspill til forvaltningsplanen, men det kom ingen i etterkant. Tilbakemeldinger fra de fremmøtte var at det var viktig å få en forvaltningsplan for kulturmiljøet på Skansen. På møtet fikk vi et muntlig innspill om å se nærmere på fjærområdet ved Polarmuseet som var lite tilgjengelig.

Vi har også invitert brukere av de freda bygningene innafor områdefredninga til å komme med innspill. De få innspillene vi har fått, har vi tatt med i planarbeidet.

Vi har hatt befaring av tilstanden på festningsvollen i juni 2022 sammen med arkeolog Keth Lind fra Norges arktiske universitetsmuseum. Museet har tidligere skrevet en tilstandsrapport i 2012, og i 2022 skrev museet en ny oppdatert rapport om tilstanden til festningsanlegget på Skansen.

Vi har også hatt befaring av bygningene på Skansen med Tromsø kommune i februar 2023 og bygningene og muren i strandsonen ved Polarmuseet med Avdeling for bygg og eiendom ved UiT Norges arktiske universitet i februar og mars 2023.

I september 2023 hadde fylket et møte om bruk av uteområdet på Skansen til arrangement. Der deltok kommunen med ansvarlig for arrangementer og utleie av hovedhuset og ledelsen ved Fontenehuset som leier Bårstua. Det ble utveksla erfaringer og utfordringer som er tatt med i arbeidet med forvaltningsplanen.

Forholdet mellom fredningsvedtak og forvaltningsplanen

Fredningsvedtak er juridisk bindende dokumenter og gjelder til de eventuelt blir oppheva. Forvaltningsplanen utdyper fredningsvedtakene og gir forklaringer til selve fredningsdokumentet. En viktig målsetting er å skape forståelse for kulturmiljøets kulturhistoriske verdier og hvordan disse kan forvaltes på en hensiktsmessig måte. Forvaltningsplanen er en veileder, og som veileder kan den oppdateres av ansvarlige myndigheter etter behov.

1.2. Kort om de kulturhistoriske verdiene

Kulturmiljøet på Skansen er en viktig del av vår felles kulturarv. Det er en ikke-fornybar ressurs og førstehånds kilde til kunnskap om den eldste historien.

Middelalderfestningen og tollbodanlegget ligger strategisk til ved Tromsøysundet. Skansen er et meget betydningsfullt kulturhistorisk og arkitektonisk anlegg som har hatt stor betydning for byens plassering og fremvekst. Festningsverket fra middelalderen er unikt i både nasjonal og internasjonal sammenheng, og det er det eneste i sitt slag i Norge.

Festningsvollen og tollbodanlegget utgjør en helhet og har vært viktige steder i hver sin tid. På 1200-tallet var middelalderfestningen et uttrykk for makt og forsvar. 500 år seinere ble den første tollboden bygd oppå festningsvollen, og bygningene som tilhører tollvesenet, representerer 200 år med tollervirk-somhet i Tromsø. Utsynet og strategisk beliggenhet har vært viktig i begge periodene, og nærheten til sundet og sjøen var avgjørende for plasseringa for begge formålene.

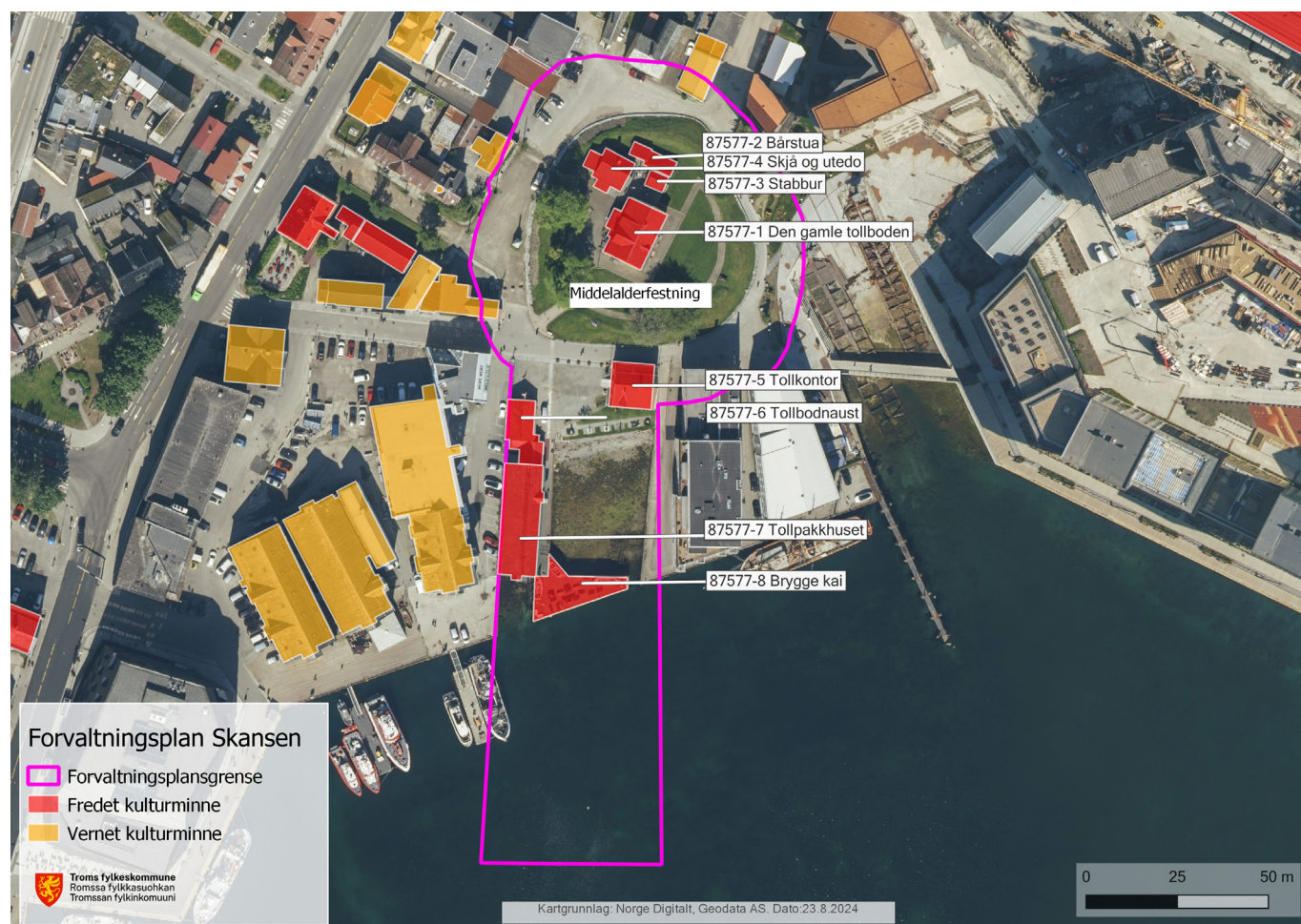
Skansen ble valgt ut til å være Tromsø bys 1000-års sted i år 2000, noe som viser at stedet har og har hatt stor betydning for byen.

Flyfoto av Skansen og Tromsø skipsverft 1955, Fjellanger Widerøe, Perspektivet museum

1.3 Omfang av kulturmiljøene som inngår i forvaltningsplanen

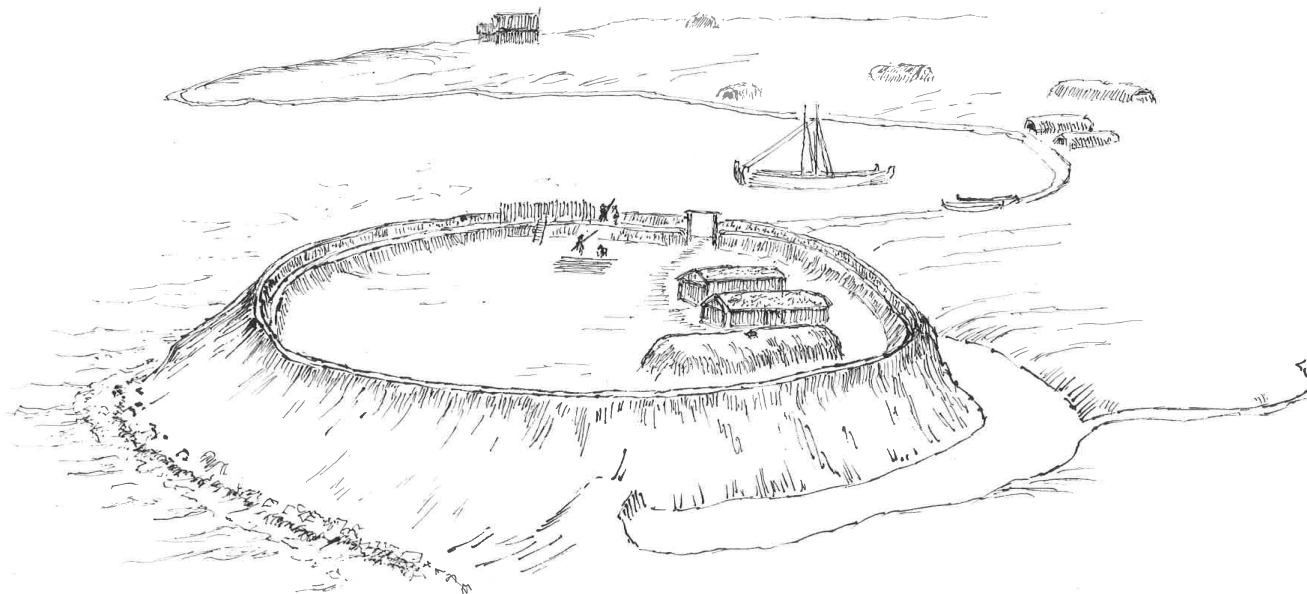
Forvaltningsplanen gjelder for middelalderfestningen med sikringssone samt alle freda bygninger og kaianlegg som tilhører Tollbodanlegget og uterom som inngår i områdefredninga.

Kart som viser området der forvaltningsplanen gjelder. Den rosa linjen markerer yttergrensa. Kart: TFK

Forsvarsanlegg, kulturminne-ID 63222-1

Middelalderfestningen er et forsvarsanlegg datert til 1200-tallet. Forsvarsverket er det eldste kulturminnet i kulturmiljøet og er automatisk freda jf. lov om kulturminner av 1978 § 4. For automatisk freda kulturminne etter kulturminneloven § 4 gjelder bestemmelsene i kulturminneloven §§ 3 og 8.

Middelalderfestningen slik den kan ha sett ut på 1200-tallet. Illustrert av Leidulf Olsrud.

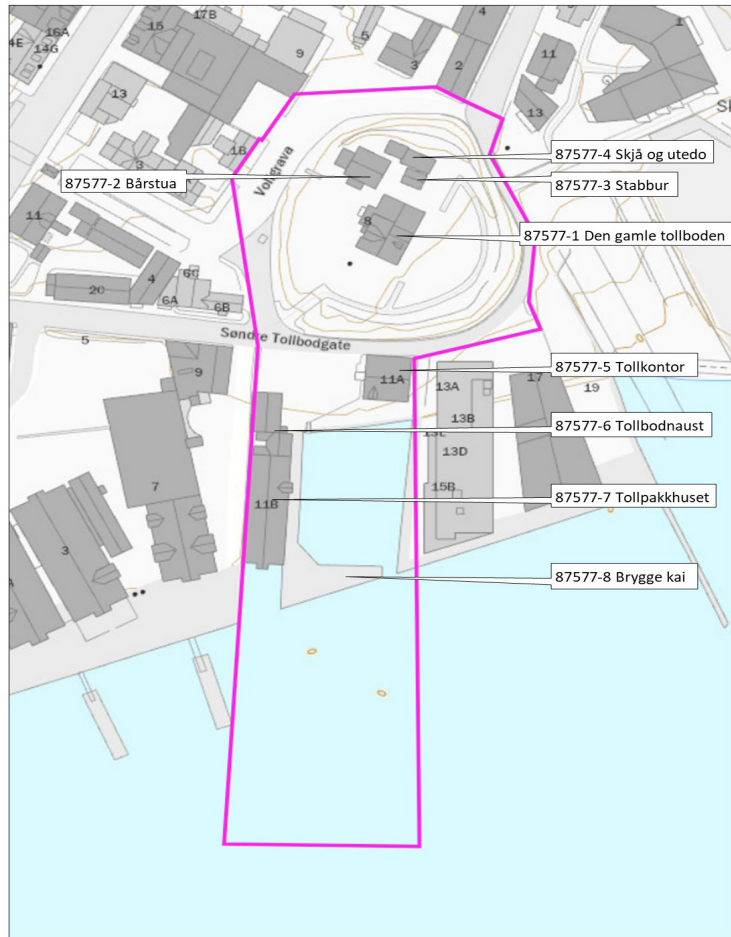

Kartet viser avgrensinga av forsvarsanlegget med sikringssone som er automatisk freda, kulturminne id. 63222-1. Kilde: Utsnitt fra den nasjonale kulturminnebasen "Askeladden".

Tollbodanlegget, kulturminne-ID 87577

Omfang av fredninga etter kulturminnelovens § 15 gjelder bygningenes eksteriør og interiør innafor det freda området. Unntaket er bårstua og utedoen der kun gjelder eksteriør. Fredninga gjelder ikke koblingsboksen og den gamle strømkiosken på vestsida av vollen, eller kanonene oppå festningsvollen.

Vedtak om fredning etter § 19 omfatter miljøet rundt Skansen, og området rundt og mellom bygningene ved sjøen, samt en sektor ut i sjøen på 70 meter fremfor tollpakkkuset og fjæra i hele tomtens bredde.

Kartet viser områdefredninga og de freda bygningene. Kilde: Utsnitt fra den nasjonale kulturminnebasen «Askeladden» + forklaring av de ulike bygningene v/Troms fylkeskommune, avd. for kulturarv.

1.4 Roller og ansvar

Troms fylkeskommune – kulturminnemyndighet for kulturmiljøet

Etter ny ansvarsforskrift av 01.01.2020 er Troms fylkeskommune rette myndighet til å forvalte og fatte vedtak om tillatelse til inngrep i middelalderfestningen Skansen, som er automatisk freda etter kulturminneloven av 1978 § 4. Fylkeskommunen er også ansvarlig for å behandle søknader om dispensasjon fra områdefredninga og de vedtaksfreda bygningene etter kulturminneloven av 1978 §§ 15 og 19.

Fylkeskommunen gir også råd og veiledning til eiere av bygninger, anlegg og konstruksjoner, og eierdommer i det freda området. Fylket skal også gi uttalelser til søknader etter plan og bygningsloven (søknadspliktige tiltak) og er høringsinstans i planprosesser.

Søknad om dispensasjon fra kulturminneloven sendes til Troms fylkeskommune. Ved søknad om dispensasjon som gjelder tiltak i middelalderfestningen, skal fylkeskommunen innhente faglig tilrådning fra NIKU (Norsk institutt for kulturminneforskning) før fylkeskommunen fatter vedtak.

Dersom det klages på et vedtak og fylkeskommunen ikke endrer vedtaket, skal saken sendes videre til Riksantikvaren som er klageinstans.

Tromsø kommune

Kommunen er førsteinstans og mottaker for saker som skal behandles etter plan- og bygningsloven (PBL). Kommunen har ansvar for saksbehandling og veiledning etter PBL, forhåndskonferanser, branntilsyn og samordning av lovverk. Kommunen behandler søknader om tiltak etter plan- og bygningsloven, gravemeldinger, mottar henvendelser om arrangement etc.

Kommunen er planmyndighet og har ansvar for overordna og detaljerte planer etter PBL.

Kommunen eier bygningene oppå Skansen og uteområdene, og har ansvar for skjøtsel og vedlikehold. Ved tiltak og istandsetting som krever dispensasjon fra kulturminneloven søker kommunen fylkeskommunen om dispensasjon, som er rette myndighet til å fatte vedtak. Kommunen må informere leietakere om fredningsverdier og bestemmelser.

Kommunen har ansvar for å påse at brøyting og snølagring er i tråd med forvaltningsplanen og kulturminneloven.

UiT Norges arktiske universitet

UiT eier og forvalter bygningene som brukes av Polarmuseet, samt uteområdet på Tollbodområdet.

UiTs byggeierrolle ivaretas av Avdeling for bygg og eiendom (BEA). Brukerne i UiTs bygninger er fakulteter, institutter og avdelinger. I bygningene tilknyttet forvaltningsplanen er Norges arktiske universitetsmuseum og akademi for kunsthøgskole brukere.

Både brukerne og BEAs driftspersonell har ansvar for vedlikehold av bygningene og tilhørende uteområder.

UiT har dialog med fylkeskommunen i forkant av ønska endringer og søker fylkeskommunen om eventuelle dispensasjoner fra kulturminnelovens §§ 15 og 19, i tråd med gjeldende lover og regler. UiT må informere brukere om fredningsverdier og bestemmelser som gjelder i området.

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

NIKU gir fylkeskommunen faglig tilrådning i søknader om dispensasjon fra kulturminneloven som gjelder middelalderfestningen. Hvis det blir satt vilkår om overvåking eller utgraving i vedtaket, er det NIKU som utfører dette arbeidet.

Riksantikvaren

Riksantikvaren er klageinstans og behandler klager på vedtak etter kulturminneloven som gjelder fredningene.

Hvis det blir satt vilkår i et vedtak etter KML § 8 om arkeologisk utgravning eller overvåking, er det Riksantikvaren som fatter vedtak om omfang og kostnader (§ 10-vedtak).

1.5 Lovverk og bestemmelser

Lovverket, bestemmelsene og retningslinjene i fredningsdokumentene skal legges til grunn for forvaltning av det freda kulturmiljøet.

Aktiv bruk av bygninger og aktivitet i uterommene er positivt for kulturmiljøet. Men bruk kan også føre til utfordringer og i verste fall skade. Å legge til rette for bruk og aktivitet må skje på kulturmiljøets premisser slik at verdiene i området ikke forringes. Se faktaboks om kulturminneloven.

Middelalderfestningen med sikringssone

Middelalderfestningen Skansen kulturminneID 63222-1 er automatisk freda jf. kulturminneloven § 4. Rundt kulturminnet er det en automatisk freda sikringssone med en bredde på 5 meter.

Vedtaksfreda bygninger og område

Fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er fastsatt med hjemmel i kulturminnelovens § 15, tredje ledd og § 19. Bestemmelsene er utforma i samsvar med fredningas formål og gjelder i tillegg til bestemmelser om vedtaksfreda kulturminner i nyere tid.

- Det er ikke tillatt å rive bygninger eller deler av disse.
- Det er ikke tillatt å bygge om bygningenes eksteriør. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer jfr. punkt 7.
- Det er ikke tillatt å bygge om bygningenes interiør. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jfr. punkt 7.
- Utskifting av bygningselementer eller materialer, forandring av overflater eller farger, eller annet arbeid som går ut over vanlig vedlikehold på bygningens eksteriør, er ikke tillatt. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jfr. punkt 7.
- Utskifting av bygningselementer eller materialer, forandring av overflater eller farger, eller annet arbeid som går ut over vanlig vedlikehold i bygningens interiør, er ikke tillatt. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer jfr. punkt 7.
- Vedlikehold og istandsetting skal skje med tradisjonelle materialer og metoder tilpasset bygningenes egenart og på en måte som ikke reduserer de arkitektoniske og kulturhistoriske verdiene.
- Tilbakeføringer der det er foretatt endringer i seinere tid, kan gjennomføres dersom det kan gjøres på et sikkert dokumentert grunnlag og etter godkjennelse av antikvarisk myndighet (fylkeskommunen).
- Innafor det freda området må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendring som kan forandre områdets karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredninga. Dette gjelder alle former for bebyggelse, anlegg og utvidelse av veier eller parkeringsplasser, oppsetting av gjerder eller skilt, endring av beplantning, belysning eller belegg, planering, masseuttak, utfylling eller andre landskapsinngrep.

Kulturminneloven

Kulturminnelovens formål § 1

Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

Når det etter annen lov treffes vedtak som påvirker kulturminneressursene, skal legges vekt på denne lovs formål.

Kulturminnelovens § 3

Ingen må sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, skjule eller må annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje.

Kulturminneloven § 4

Automatisk freda kulturminner.

Kulturminner fra oldtid og middelalder (inntil år 1537 er fredet), boplasser, graver, vegfar, forsvarssverk av alle slag som bygdeborger, skanser, voller, vollgraver, festningsanlegg og rester etter dem mm.

Kulturminneloven § 6

Sikringssone. Med til et automatisk fredet kulturminne som nevnt i § 4, hører et område rundt dets synlige eller kjente ytterkant så langt det er nødvendig for å verne det mot tiltak som nevnt i § 3 første ledd. Området fastsettes særskilt av vedkommende myndighet etter loven. Inntil et område som nevnt i første ledd er særskilt avgrenset, omfatter fem meter bredt belte regnet fra kulturminnets ytterkant.

Kulturminneloven § 8

Tillatelse til inngrep i automatisk fredete kulturminner. Vil noen sette i gang tiltak som kan virke inn på automatisk fredete kulturminner på en måte som er nevnt i § 3 første ledd, må vedkommende tidligst mulig før tiltaket planlegges iverksatt melde fra til fylkeskommunen.

Kulturminneloven § 15

Fredning av bygninger, anlegg mv. fra nyere tid. Departementet kan frede byggverk og anlegg eller deler av dem av kulturhistoriske eller arkitektonisk verdi.

Kulturminneloven § 15a

Dispensasjon . Departementet kan i særlige tilfeller gjøre unntak fra vedtak om fredning og fredningsbestemmelsene for tiltak som ikke medfører vesentlige inngrep i det fredete kulturminnet. Fylkeskommunen har dispensasjonsmyndighet etter kml. § 15a, jf. Forskrift om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminnelovens § 3 pkt. 4. (parentes 4).

Kulturminneloven § 19

Fredning av område rundt et fredet kulturminne. Departementet kan frede et område rundt et fredet kulturminne eller skipsfunn, så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av kulturminnet i miljøet eller for å beskytte vitenskapelige interesser som knytter seg til det.

Andre lover og gjeldende planer og føringer for området er:

Plan- og bygningsloven

Plan- og bygningsloven gjelder for planlegging av arealbruk og byggesaksbehandling og gjelder for hele landet.

Reguleringsplanene styrer i all hovedsak formål og bruk. Kommunen er forvaltningsmyndighet for reguleringsplaner. I tillegg til reguleringsplanen kommer andre myndighetskrav med hjemmel i sine særlover, som må vurderes, avhengig av hvilke tiltak som søkes gjennomført.

Områderegulering for Nordbyen (2020)

Hele det vedtaksfreda området og festningsvollen med sikringssone er regulert til hensynssone d) – freda område i områderegulering for Nordbyen. I Nordbyplanen er det utarbeidet en plan for offentlige rom (POR) som foreslår ulike tiltak for oppgradering av bl.a. Vollgrava, Tollbodfjæra og Nordbybåndet som er en gjennomgangsåre fra sør til nord i Nordbyen.

Reguleringsplan for Vervet (2019)

En del av sikringssonen til festningsverket er regulert til hensynssone d) freda område i reguleringsplan for Vernet.

Lov om likestilling og forbud mot diskriminering § 22

Plikt til universell utforming. Alle private og offentlige virksomheter som retter seg mot allmennheten – publikumsbygg skal være universelt utformet.

Det er hovedløsningen som skal være universelt utformet, ikke nødvendigvis alle sider av virksomhetet.

1.6 Andre kulturhistoriske hensyn

Område av nasjonal interesse, kulturminne id. K225

Områdefredninga inngår også i «Kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse i by» (tidligere kalt NB!-område) i Tromsø sentrum. I begrunnelsen for at Skansen inngår i kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse blir det framheva at Skansen helt siden middelalderen har vært et viktig sted for kongemakten og forsvar av byen. Den åpne visuelle kontakten mellom kirka på Prostneset og festningen på Skansen forklarer deres historiske sammenheng og betydning.

Tromsø er fortsatt i store trekk en trehusby og er unik ved at den er den eneste nordnorske byen som har trebygninger fra 1700 og 1800-tallet bevart i sin opprinnelige bymessige kontekst i sentrum. De gamle bygningene på Skansen og Tollboden er gode eksempel på dette.

Riksantikvarens register over kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse, definerer utvalgte historiske byområder hvor det må vises særlige hensyn i forbindelse med videre forvaltning og utvikling. Kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse er et redskap i Riksantikvarens arbeid for å skape forutsigbarhet i byutvikling og planarbeid ved å være tidlig og tydelig.

Oversikt over kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse finnes her:

[Kart - Kulturminnesøk \(kulturminnesok.no\)](https://kulturminnesok.no)

Veileder for saksbehandling og forvaltning av kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse kan du lese mer om her: [NB_registeret_veiledning.pdf](#)

Kart over «Kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse» Tromsø sentrum, Tromsøbrua og Tromsdalen. Kilde: Askeladden.

Dronefoto som viser deler av området som inngår i Kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse. Bildet er tatt før bydelen Vervet ble etablert. Foto: Anjana Subashinghe, TFK arkiv, 2015.

1.7 Harmonisering av rettsregler

Lover og rettsregler griper inn i hverandre, bygger på hverandre og forutsetter hverandre. Hvis forskjellige rettsregler strider mot hverandre, for eksempel kulturminneloven og plan- og bygningsloven, må de samordnes.

Kulturminneloven har for eksempel særbestemmelser om vern som ofte vil gå foran plan- og bygningsloven som har mer generelle krav til plan- og bygningssaker. Men kulturminneloven regulerer ikke alle de forholda plan- og bygningsloven gjelder for. Derfor er det slik at begge lovene kan gjelde samtidig.

Der det er konflikt mellom de to lovene, vil det i de fleste tilfeller kunne gis dispensasjon fra reglene i plan- og bygningsloven. Det vil si at en vil kunne dispensere fra strenge krav til energiøkonomisering i henhold til plan- og bygningsloven for å sikre bevaring av en bygning etter kulturminneloven.

Dersom det er motstrid mellom to spesielle lovregler, gjelder prinsippet om at den strengeste regelen gjelder før den mindre strenge.

Hvis flere viktige hensyn står mot hverandre, må man søke den beste av mulige løsninger. Det kan for eksempel handle om hensyn til vern versus hensyn til sikkerhet og helse.

Bildet er tatt oppe på middelalderfestningen. Liten sikt nordover i 2024. Foto TFK, avd. for kulturarv

Del 2: Forvaltning og saksbehandling

For å få et godt vern av verdiene i kulturmiljøet er vi avhengig av at både eiere, brukere, naboer, interesseorganisasjoner, kommune og fylkeskommunen samarbeider og jobber mot samme mål.

Samarbeidsmøter bør holdes mellom eiere og fylkeskommunen hvert 6. år i forkant av rullering av forvaltningsplanen eller ved behov.

Vi ønsker lav terskel for kontakt og veiledning.

2.1 Mål for forvaltning av kulturmiljøet

Et viktig mål i forvaltninga er å bevare verdiene i det kulturhistoriske og bygningshistoriske verdifulle anlegget knyttet til forsvar av byen og tollvesenets tidligste virksomhet. Tollbodområdet og middelalderfestningen på Skansen skal være en ressurs for byens innbyggere og besøkende i dag, og for fremtidige generasjoner.

Alle fremtidige planer og tiltak som kan virke inn på kulturmiljøet, må ta utgangspunkt i gjeldende lovbestemmelser og rammer for bruk.

Forsvarsanlegget på Skansen er et unikt kulturminne i nasjonal og internasjonal sammenheng og er det eldste og eneste synlige kulturminnet i Tromsø sentrum fra middelalderen. Festingen har vært mye større i omfang og festningsvollen har også vært høyere enn det som vi kan se i dag. Et viktig mål er å sikre at middelalderfestningen ikke blir ytterligere skada. Dagens volum og form må opprettholdes og forvaltningen vil være svært restriktive med å gi tillatelse til nye inngrep i kulturminnet.

Vi ønsker å bevare kulturminnet som et forsvarsanlegg fra middelalderen med sine lag og spor etter ulike funksjoner gjennom tid. Det er ikke ønskelig at festningsvollen skal få et ytterligere parkpreg med stier og beplantning.

Et mål for forvaltningen er at bygningene på Skansen og Tollbodområdet ivaretas på best mulig måte, slik at de kulturhistoriske verdiene blir løfta fram og lette å se. Bygningsmiljøet skal framstå som velholdt, og det skal være et godt sted å være. Hensikten med områdefredninga er å sikre tilstrekkelig med åpne rom rundt kulturmiljøet slik at det ikke sperres mer inne enn i dag.

Helhet, sammenhenger og strukturer er viktig å bevare for at det freda området skal være en ressurs og en opplevelse. Kulturmiljøet må ikke bygges ytterligere inn av høye bygninger og barrierer for inn- og

utsyn. Kontakten med sjøen er viktig for å forstå festningsverket og tollbodanleggets funksjon gjennom tida.

Det bør også være et mål at kulturmiljøet blir tilgjengelig for alle. I dag er det vanskelig for mennesker med funksjonsnedsettelse å komme opp til bygningene på Skansen og å besøke Polarmuseets 2.etasje.

Skansen tatt i bruk som bymuseum Foto: Knut Fjørtoft ca. 1970, Unimusportalen

2.2 Gode rutiner i saksbehandlingen

Både fylkeskommunen, kommunen og Norges arktiske universitetsmuseum (UiT) bør kvalitetssikre sine rutiner for saksbehandling. Samtlige må sikre intern koordinering av ansvar for hvordan verdiene i kulturmiljøet ivaretas etter beste praksis.

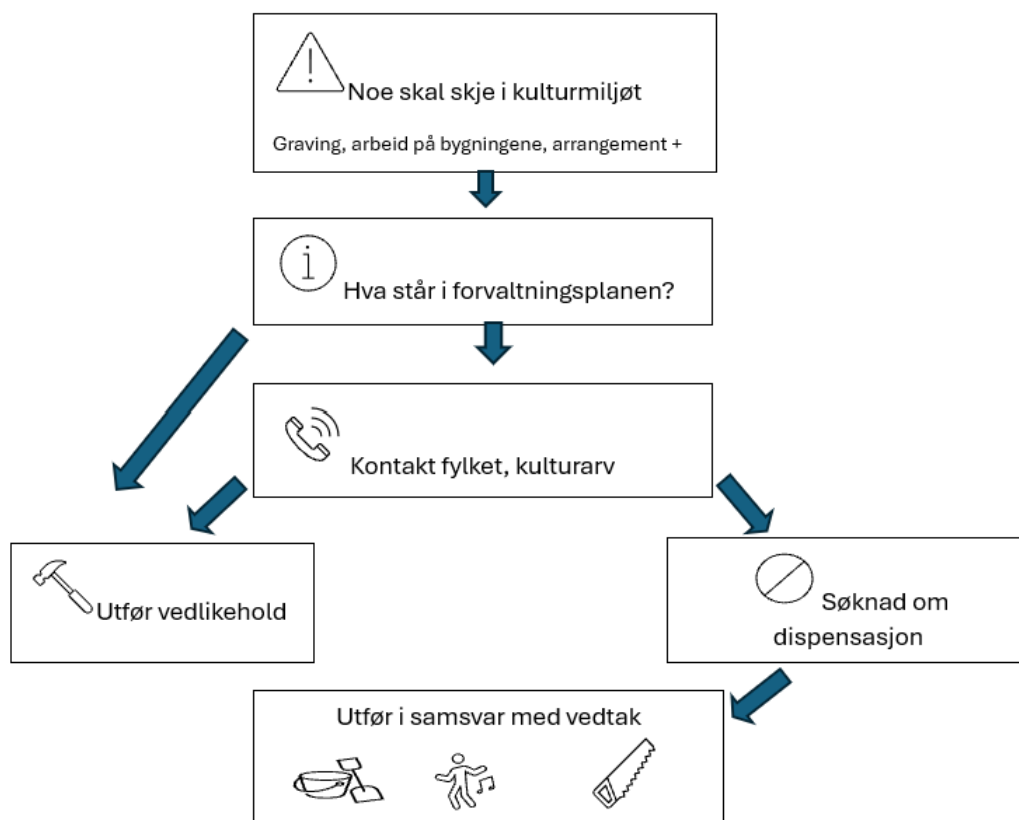
De som behandler saker eller planlegger tiltak i det freda området, må gjøre seg kjent med lovverk, fredningsbestemmelser og forvaltningsplanen. Ved bestilling av arbeidsoppdrag i det freda området må viktig informasjon og eventuelle vilkår videreformidles til de som skal utføre arbeidet.

Det bør være en fast ansatt i fylkeskommunen, kommunen og på UiT som er kontaktperson for tiltak som gjelder kulturmiljøet.

I alle tiltak som kan virke inn på det automatisk freda området inkludert sikringssone, skal kommunen eller tiltakshaver oversende saken til fylkeskommunen for uttalelse. Hvis saken krever dispensasjon, fatter fylket dispensasjonsvedtak med hjemmel i kulturminneloven. Deretter fatter kommunen vedtak

med hjemmel i Plan- og bygningsloven. Kommunen venter med å fatte vedtak til fylket har avgjort om det kan gis dispensasjon eller ikke. Hvis det blir satt vilkår til dispensasjonen, må disse komme med i kommunens vedtak.

I saker som krever dispensasjon fra kulturminneloven som gjelder bygningene eller områdefredninga, skal det sendes søknad om dispensasjon fra kulturminneloven etter §§ 15 og 19 til fylkeskommunen. Saker som også gjelder søknadsplikt etter plan- og bygningsloven, som for eksempel fasadeendring, sendes også til kommunen. Er tiltakshaver i tvil om det er søknadsplikt, tas det kontakt med Troms fylkeskommune.

2.3 Tiltak som krever søknad om dispensasjon fra kulturminneloven

Automatisk freda kulturminne

Inngrep i middelalderfestningen og sikringssone

Ved ethvert inngrep i middelalderfestningen inklusive sikringssonen må det søkes om dispensasjon for å få tillatelse, jf. kulturminnelovens § 8 første ledd. Med inngrep menes tiltak som kan skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller skjemme kulturminnet.

Kommunen og fylkeskommunen må være tidlig og tydelig ved henvendelser fra tiltakshavere og gi informasjon om at alle tiltak som innebærer markinngrep innafor det automatisk freda kulturminnet inkludert sikringssone, er forbudt.

Det er viktig å kjenne til avgrensingen på kulturminnet og sikringssonen, da alle inngrep innafor automatisk freda område er søknadspliktige. Dersom det planlegges tiltak som kan virke inn på middelalderfestningen Skansen, skal det sendes søknad til fylkeskommunen, i tråd med kulturminnelovens § 8 første ledd.

Ta kontakt med fylkeskommunen dersom det er tvil om tiltaket krever dispensasjon. Det er fylkeskommunen som avgjør om et tiltak virker inn på et automatisk freda kulturminne.

Informasjon om søknadsskjema finnes på Troms fylkeskommunes hjemmeside.

Eksempel på tiltak som er søknadspliktige tiltak

- Grave grøfter for å skifte ut eldre ledninger/rør
- Drenering rundt bygninger
- Skifte av dekke innafor det automatisk freda området
- Fjerning av skilt/faste installasjoner
- Tiltak som kan føre til skjemming av kulturminnet

Ved slike tiltak bør en først vurdere om det er mulig å unngå tiltaket ved å finne alternative løsninger. Dersom dette ikke er mulig, må en vurdere hva som kan gjøres for å begrense omfanget av inngrepet, som eksempelvis:

- finne løsninger som krever mindre/grunnere graving
- benytte eksisterende grøfter
- dempe visuell innvirkning på kulturminnet

Større utendørs arrangement er søknadspliktig

Større utendørs arrangement på middelalderfestningen som samler med enn 50 mennesker er søknadspliktig fordi aktiviteten kan føre til skader på middelalderfestningen og de freda bygningene, jf. kulturminneloven § 8. Mindre arrangement er ikke søknadspliktig, men ansvarlig arrangør må likevel følge vilkår for bruk.

Hvis man planlegger et større arrangement, må arrangør tidlig ta kontakt med fylket. Dette må kommunen formidle til arrangør ved første møte.

Eksempel på arrangement som er søknadspliktig, er festivaler, utendørskonserter, teater og marked som er tenkt arrangert oppå middelalderfestningen (Skansen) eller i sikringssonen. Søknad må sendes inn til Troms fylkeskommune minimum 1 måned før arrangementet starter.

Søknadsskjema kan lastes ned fra fylkeskommunens hjemmesider, eller de kan fås ved å kontakte Troms fylkeskommune, avdeling for kulturarv.

Den som er ansvarlig søker, har ansvar for at vilkårene som blir satt ved en eventuell tillatelse, blir fulgt opp under arrangementet.

Uansett størrelse på arrangement innafor det freda området må arrangører tidlig skaffe informasjon om hva som er tillatt og ikke, for ikke å utsette det automatisk freda kulturminnet eller bygningene for skade.

Vilkår for bruk

Alle som skal bruke uteområdet på Skansen, må få tidlig informasjon om vilkårene for bruk:

- Forbud mot inngrep i grunnen og enhver form for graving
- Åpen ild/grilling/smultgryter/fakler/varmelamper er ikke tillatt i uteområdene oppå festningsvollen grunnet risiko for brann i de gamle bygningene og gressbrann
- All ferdsel må styres gjennom hovedinngang og eventuelt trapp på vestsiden. Dette er for å unngå at det oppstår stier over festningsvollen som sliter bort vegetasjonen og fører til direkte inngrep i festningsvollen.

Ved store arrangement kan befaring sammen med arrangør bli aktuelt både før arrangement og etter nedrigging og opprydding. Dersom fylkeskommunen finner at det kan gis tillatelse til gjennomføring av arrangementet, kan det stilles vilkår til tillatelsen for å sikre at kulturminner ikke blir skada. Etter skjønn og vurdering av kulturminnenes sårbarhet kan aktuelle vilkår være:

- differensiert tillatelse til bruk av områdene etter en vurdering av sårbarhet
- forankring av installasjoner skjer ved bruk av vekter oppå bakken, alternativt grunn bardunering/telt-plugger (må vurderes ut fra områdets sårbarhet)
- arrangør stiller med vakthold for å unngå slitasje på festningsvoll og gressmatte

Arrangør er ansvarlig for at kulturminnet blir ivaretatt under selve arrangementet. Det er derfor viktig at arrangør gjøres oppmerksom på kulturminneverdiene og sårbarheten i området. Dette kan gjøres gjennom et godt begrunnet vedtak og eventuell befaring.

Dersom vilkårene i tillatelsen til arrangementet ikke er oppfylt, og det har oppstått skade på kulturminner som følge av dette, kan kulturmiljømyndigheten fatte rettevedtak etter kulturminneloven § 8 tredje ledd. Arrangør skal i slike tilfeller bekoste retting av skader på kulturminner som eventuelt er påført under arrangementet. Retting kan være ulike tiltak for å sette kulturminnet i stand eller sikre kildeverdi som ellers ville gått tapt som følge av skaden. Kulturmiljømyndigheten vil også vurdere anmeldelse når kulturminner er skada eller tapt som følge av et tiltak. For bygninger gjelder § 16, Pålegg om utbedring etter skade på freda byggverk eller anlegg

Store arrangement på Vervet kan få konsekvenser for Skansen ved for eksempel økt ferdsel over festningsvollen for å korte ned veien inn/fra sentrum. På slike arrangement ber vi om at kommunen setter vilkår om vakter som påser at folk ikke går over festningsvollen.

Behandling av søknad om dispensasjon fra KML § 8

I alle saker er det viktig at kulturminnemyndigheten blir involvert tidlig i prosessen, slik at tiltakene kan tilpasses kulturminnefaglige krav. Forvaltningsmyndigheten vil ha en dialog med tiltakshaveren for å søke den beste løsningen for kulturminnet.

Middelalderfestningen på Skansen har høy verdi og skårer høyt på alle de ulike kriteriene for verdisetting.

- Internasjonal, nasjonal, regional og lokal verdi
- Stor opplevelsesverdi
- Stor formidlingsverdi
- Stor kunnskapsverdi

Ved behandlingen av søknad om dispensasjon vil fylkeskommunen veie de kulturminnefaglige verdiene opp mot samfunnsmessige hensyn. Den samfunnsmessige betydningen må være større enn betydningen av fortsatt bevaring av kulturminnet på stedet.

Kulturminneforvaltningen skal vurdere om tiltaket kan aksepteres, og eventuelt avgjøre vilkår for gjennomføring. Det kan dreie seg om ulike former for arkeologiske undersøkelser (overvåking, utgraving) eller avbøtende tiltak.

Dersom tiltaket ikke kan aksepteres, skal søknaden besvares med et begrunna avslag.

Vedtaksfreda kulturminner

- Alt arbeid på vedtaksfreda bygninger, kai, anlegg som strekker seg ut over ordinært vedlikehold, krever søknad om dispensasjon fra kulturminnelovens § 15.
- Inngrep/tiltak i områdefredninga som medfører endringer som påvirker kulturmiljøet, krever dispensasjon fra kulturminnelovens § 19.

Er det usikkerhet om tiltaket er søknadspliktig eller ikke oppfordres eier/tiltakshaver å ta kontakt med kulturminnemyndigheten i fylkeskommunen.

Eksempler på søknadspliktige tiltak:

- Inngrep i konstruksjoner eller overflater
- Oppsetting eller riving av vegger
- Utsifting av dører og vinduer inkludert karmen og listverk
- Endring av overflatebehandling, fjerning av eldre malingslag, overmaling av dekor, endring av opprinnelig fargesetting og lignende
- Utsifting eller utbedring av kledning og taktekking
- Tilbakeføring til tidligere eller opprinnelig tilstand – det kan søkes om tilbakeføring på bakgrunn av god dokumentasjon.
- Tilbygg og påbygg
- Planering, utfylling eller andre terrenginngrep
- Tiltak som skilting, belysning, tiltak i sjø, mur og tilrettelegginger krever dispensasjon fra kulturminnelovens § 19.

Eksempler på tiltak som er søknadspliktig etter kulturminneloven. Bilde til venstre: Muren er såpass skadet at det krever større reparasjonsarbeid. På bilde øverst til høyre: Skadet vannbord som må skiftes. Det er behov for å skifte tak, og undersøke tilstand på undertak. Skifte av hele taktekket er søknadspliktig. Foto: TFK, avd. for kulturarv, høsten 2024.

2.4 Ikke søknadspliktige tiltak

Vanlig vedlikehold er ikke søknadspliktig. Det er rutinemessig arbeid som ikke fører til endring av kulturminnet, men bidrar til å opprettholde og forbedre en ønska tilstand av kulturminnet. Vanlig vedlikehold er det samme som ordinær skjøtsel av uteområder. Vedlikehold skal gjøres i samsvar med opprinnelig eller eksisterende teknikk, utførelse og materialbruk. Selv om tiltaket ikke er søknadspliktig, kan det være en fordel å ta kontakt med Fylkeskommunen v/kulturarv for råd og veiledning.

Et jevnt vedlikehold er beste form for vern og i det lange løp også mest økonomisk. Jevnlig vedlikehold blir en prosess og ikke et prosjekt.

Eksempler på vanlig vedlikehold:

- mindre reparasjon av eksisterende overflater eller bygningselementer
- overflatebehandling som ikke endrer farge og ved bruk av samme type overflatebehandling som tidligere
- maling med samme type maling og farge som eksisterende
- utskifting av værutsatte bygningsdeler som vannbord og vindski, med samme kvalitet og utførelse som eksisterende
- skifte ut enkelte ødelagt takstein, heller og plater, papp som er lik eksisterende
- skifte ut knuste glassruter med samme type som eksisterende
- utskifting av enkeltelementer på kai som pæler, planker eller bord så lenge det erstattes med samme type materiale og dimensjoner som eksisterende

Eksempler på vanlig vedlikehold. Bilde til venstre: Noen får takstein er skifta. Dersom takstein på hele taket skulle vært skifta ville det vært søknadspliktig. Bilde til høyre: Trapp kan males opp med samme farge og type maling. Skal farge endres eller eventuelt tilbakeføres om det er aktuelt skal det søkes om dispensasjon fra fredningen. Foto: TFK, avd. for kulturarv, høsten 2024.

Tabell over hvordan tiltak skal håndteres i automatisk freda område: Middelalderfestningen Skansen

Elementer	Tiltak/aktivitet som kan gjennomføres	Søknadspliktige tiltak	Ikke tillatt aktivitet
Gjelder generelt	Ordinær skjøtsel og ordinært vedlikehold av plen/gressdekket	Alle tiltak som innebærer markinngrep inkl. sikringsone (graving av grøfter, hull, fjerning av installasjoner, skilt m.m.)	Alle tiltak som forringer de kulturhistoriske verdiene, jf. intensjonen med fredninga.
Overflater/ ter- rengform	Erstatte heller som er knust. Plenklipping med håndholdt motorisert gressklipper.	Endre dekke på gårdsplass.	Asfaltering av grusganger. Rekonstruering av festningsvoll.
Vegetasjon	Fjerne døde greiner Fjerne ugress inntil husveggene og langsetter mur ved foten av festningsvullen	Erstatte trær som dør	Planting av nye trær og busker
Kanoner	Vedlikehold på kanonene på stedet	Opptak av fundament for kanonene	Fjerne kanonene
Trapp	Vedlikehold av trapp på vestsiden av Skansen	Erstatte trapp i annet materiale	Etablere nye trapper
Kafedrift	Bruke gruslagt og hellelagt område til kafedrift		Utvide kafedriften utover det som er gruslagt og hellelagt område i 2024. Åpen ild (grilling, bålpanne, varmelamper etc.).
Arrangement	Mindre arrangement (mindre enn 50 personer).	Større arrangement (mer enn 50 personer)	Arrangement som innebærer inngrep i grunnen, åpen ild, og aktivitet som kan skade middelalderfestningen
Snørydding/ snølagring	Brøyting med snøfreser på gruslagt uteplass og brustein Brøyting med liten brøytemaskin på østsiden (gang- og sykkelsti).	Om det skulle oppstå situasjoner med svært mye snø, må det søkes om å lagre snø innafor det freda området.	Ikke tillatt med snølagring innafor automatisk freda kulturminne (inkl. Sikringsone).
Snarveier	Fylle igjen et tynt lag med jord og så igjen sår i gressdekket, sette opp små skilt som hindrer ferdsel	Fylle på jord i dype spor (mer enn 30 cm) for å dekke til sår i festningsvullen	Tilrettelegge for snarveier
Blomsterbed	I kafeområdet tillates blomsterkasser som er flyttbare		Det er ikke tillatt å etablere blomsterbed på plen
Universell utforming	Etablere rampe som er flyttbar ved hovedinngang	Bytte dekke i hovedinngang, etablere fast rampe for rullestoler	Asfaltering

Tabell over hvordan tiltak skal håndteres av vedtaksfreda kulturminner: Bygningene på Skansen og Tollbodanlegget

Tema byggverk	Tiltak/aktivitet som kan gjennomføres	Søknadspliktige tiltak
Gjelder generelt	Ordinært vedlikehold av bygningene og anlegget. Ved tvil om det er søknadspliktig skal Troms fylkeskommune kontaktes	Inngrep i konstruksjon, trevirke, endring av eksisterende/opprinnelige struktur og materiale. Tilbakeføring kan tillates dersom det foreligger søknad om dispensasjon fra kulturminneloven. Sammen med søknad skal det ligge ved dokumentasjon.
Tilbakeføring		All tilbakeføring krever søknad om dispensasjon. Det kan gis dispensasjon til tilbakeføring dersom det kan gjøres på et sikkert dokumentert grunnlag.
Utvendige tiltak og vedlikehold av bygningene	Mindre reparasjoner av overflater dersom det ikke endrer bygningens karakter. Fjerning av løs maling og oppmaling av overflater som ikke endrer overflatens struktur eller tilfører annen type puss og maling. Reparasjon av f.eks. lamper, hengsler og låser, som fjerning av rust eller påføring av smurning som ikke fører til endra karakter.	Større reparasjoner som fører til utskifting av f.eks. hele bord, vinduer, dører, lamper, låser, hengsler eller andre bygningselementer. Ny type og farge puss og maling. Tilbakeføring til eldre type puss eller maling kan tillates etter søknad om dispensasjon. Nedskraping av maling og påføring av ny på større deler eller hele veggen.
Innvendige tiltak av bygningene	Små reparasjoner av overflater dersom det ikke endrer interiørets karakter. Fjerning av løs maling og oppmaling av overflater som ikke endrer overflatens struktur eller tilfører annen type puss og maling. Reparasjon av f.eks. lamper, hengsler og låser, som fjerning av rust eller påføring av smurning som ikke fører til endra karakter.	Større reparasjoner som fører til endring av bygningenes interiør. Montering av nye/utbedring av eksisterende elementer som kjøkkeninnredning, bad og toalett. Reparasjon av for eksempel tapet som medfører at eksisterende må erstattes med ny.
Innvendige og utvendige trapper	Vedlikehold som maling, pussing og utbedring av mindre slitasjeskader.	Eventuell tilbakeføring av trapp. Større reparasjoner der det må skiftes ut hele trinn, repos, gelender eller håndlist.
Rominndeling		Fjerning av vegger, oppsatt etter fredninga eller ved søknad om tilbakeføring. Oppsetting av vegger.
Piper og ildsted	Pussing og mindre reparasjoner som ikke endrer pipas eller ildstedets karakter.	Større arbeid på piper og ildsted. Utskifting av elementer eller hele konstruksjonen. Tilbakeføring til tidligere eller opprinnelig konstruksjon.
Varmepumpe		Installasjon av varmpumpe blir av Riksantikvaren anbefalt som energieffektiviserende tiltak.
Universell utforming		Universell utforming i freda bygninger ligger i skjæringspunkt mellom hensyn til tilgjengelighet og vern. Offentlige bygninger og anlegg skal kunne brukes av alle. Tilrettelegging gjøres i nært samarbeid med kulturvernmyndighetene.

Lista er ikke uttømmende. Se mer i vedlegg om råd og veiledning til eiere om vedlikehold og restaurering av bygningene

Del 3: Dagens situasjon og utfordringer

Bruk er det beste vern, men bruk skal og må være på kulturmiljøets premisser. Vern gjennom bruk forutsetter aktør-samarbeid. Det er på den måten en sikrer at festningsverket, bygningene og uterommene blir best mulig ivaretatt. Eiere, leietakere og brukere av bygningene må derfor ha en bevisst holdning til kulturmiljøets fredningsstatus, kulturhistoriske verdi og tålegrense for bruk.

Kulturmiljøet på Skansen er attraktivt og det er populært å bruke området til festivaler, marked og små og store arrangement.

I dette kapittelet skal vi se på tilstanden og de ulike utfordringene som vi har registrert under arbeidet med forvaltningsplanen.

3.1 Tilstand på kulturmiljøet

Tilstand for middelalderfestningen Skansen

Tilstandsbefering av festningen på Skansen ble gjort 2.juni 2022. Keth Lind ved Norges arktiske universitetsmuseum har skrevet rapporten som ligger som vedlegg 3.

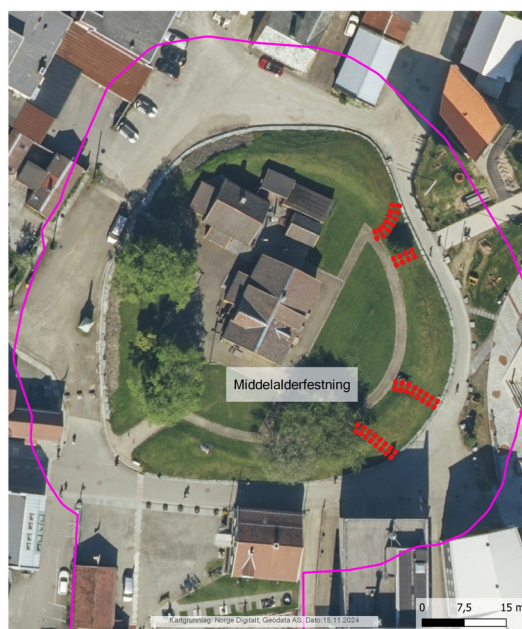
I rapporten står det at festningsverket gjennom tid har vært utsatt for slitasje og skader knytta til ulike inngrep som veg, trafikk, rekonstruksjon, tagging på mur og brøyting. Festningsvollen har vært spesielt utsatt. Støttemur rundt middelalderfestningen ble påbegynt i 2014. Skiferblokkene er satt ned ved foten av festningsvollen og har til hensikt å sikre vollen for ytterligere skade ved å fungere som en buffer for tungtrafikk og brøyting.

Da beferinga fant sted, hadde snarveiene over middelalderfestningen satt dype spor i festningsvollen i nord og nordøst. Som strakstiltak ble stiene fylt til med jord og tilsådd våren 2022 av brukere av Fontenehuset som leier Bårstua. Fontenehuset har prøvd å hindre nye snarveier ved å sette opp små skilt og sperregjerder. Troms fylkeskommune har satt opp to skilt ved snarveiene som informerer om at festningen er automatisk freda, og de henviser folk om å bruke hovedinngangen for å komme opp til Skansen. Skiltene er teksten på norsk, engelsk og nordsamisk. I 2024 har snarveiene grodd fint igjen, men fortsatt er det spor som viser at stiene blir brukt.

Det er satt opp et nytt informasjonsskilt om middelalderfestningen foran hovedinngangen høsten 2022. I tillegg kan det bli aktuelt å lage flere informasjonsskilt mot Vervet og ved Polarmuseet for å informere om kulturmiljøet.

Hovedskilt og skifermur som fungerer som sikring rundt festningsvollen. Foto: TFK, avd. for kulturarv 2024.

Tegnforklaring
 ■ Skader
 ■ Forvaltningsplansgrense

Troms fylkeskommune
 Romssa fylkkasuohtan
 Tromsán fylkinkomuni

Skadekart Skansen – de uønskede snarveiene som er registrert i 2024 er markert med røde prikker på 4 steder på øst og nordøstsida av festningsvollen på middelalderfestningen. Illustrasjon: Troms fylkeskommune.

Høsten 2022 ble skifermuren rundt Skansen sluttført på nord- og vestsiden. Dette var et nødvendig tiltak for å beskytte festningsvollen mot uforutsette hendelser nær festningsvollen.

Vi har innarbeidet tilrådingene i rapporten fra Norges arktiske universitetsmuseum i forvaltningsplanen, og noen av tiltakene som foreslås, er allerede utført. I rapporten blir det pekt på at snølagring ved festningsvollen må opphøre og at festningsvollen er sårbar for inngrep. Rapporten fra Norges arktiske universitetsmuseum er lagt ved som vedlegg.

Tilstand på freda bygninger og freda område

Ansvar for å gjøre tilstandsrapport med tilstandsgrad og konsekvensgrad ligger hos eier. For å sikre en god forvaltning og å få oversikt over bygningenes tilstand og tiltak som må bli, eller er utført, bør fylkeskommunen få tilgang til tilstandsrapporter/registreringene. Dataene bør overføres til Askeladden – databasen for kulturminneregistreringer hos Riksantikvaren. Etter en fullført tilstandsregistrering bør det lages en vedlikeholds/restaureringsplan for bygningene.

Tilstandsgrad blir kategorisert med TG 0-4, 9 og angir tilstanden til bygningene.

Tilstandsgrad (TG):

TG 0: Betyr at det er ingen umiddelbare behov, og bygninger får ikke TG 0 når disse har et jevnt vedlikeholdsbehov.

TG 1: Kulturminnet har behov for ordinært vedlikehold som for eksempel oppmaling av vegg som ikke er særlig slitt.

TG 2: Moderate behov for vedlikehold på kulturminnet. Dersom kulturminnet har mindre skader, og det er behov for tiltak straks, eller maling er slitt bort eller det er råteskader i begrenset omfang. Det er umiddelbare behov for sikring.

TG 3: Kulturminnet har betydelig behov for tiltak. Dersom kulturminnet er skada, og har stort behov for tiltak. Større råteskader som truer at kulturminnet står i fare, større taklekkasjer som fører til større skader på kulturminnene.

TG 4 betyr at bygningene er blitt ruin. De kan være revet eller brent.

TG 9 betyr at det ikke er utført tilstandsregistrering/lagt inn i databasen de siste 10 årene.

Kjent tilstand på bygningene på Tollbodanlegget:

Bygningene som tilhører Tromsø kommune:

Det foreligger tilstandsrapport datert 12.04.2024. Tilstandsrapporten kan danne grunnlag for en vedlikeholds-/restaureringsplan.

Generelt har bygningene på Skansen stort behov for vedlikehold og restaurering. Det er kartlagt skader på hovedbygningens konstruksjoner, skader i mur, slitt maling og skader i tak. Ved oppmaling av bygningene må det gjøres grundig forarbeid for å unngå at malingen fester skikkelig. Lekkasje rundt pipe på hovedhuset er kjent. Det er skjevhet i gulv og mulig råteskader i gulvåser. Noe rustne hengsler i vinduene kan komme av inntrenging av fukt. Det kan se ut som at det er en senkning i taket på nordsiden av arken.

Det er fuktskader/råte i vinduene på Bårstua der malinga flasser av, som kan tyde på lekkasje i tak. Fuktskader og begynnende råteskader på vinduer, og det er spor etter forsøk på innbrudd. Utvendig panel bærer preg av manglende vedlikehold, spesielt nedre del av panelet. Det vokser vegetasjon mot vannbordet nederst mot grunnen. Innvendig er vegger og overflater nyere og har ingen tegn til skader. Ingen skader i etasjeskillene.

På Stabburet er det slitt maling, men ellers virker bygningen i grei stand. Det er ikke påvist skader i loft eller innvendig i takkonstruksjonen. Det er nytt undertak i bygningen. Det er påvist fukt i vinduene innvendig.

Skjåen og utedoen er sammenbygd i henholdsvis tre (skjå) og mur (utedo). Utedoen er oppvarmet. Det er sprekk i muren. I delen av tre er det tegn til stor fuktpåvirkning nederst. I tak er det store fuktmerker, begynnende soppangrep og råte. Det er tydelig sig i taket.

Det er laga en brannteknisk tilstand/brannkonsept i 2021.

Eksempler på tilstand på bygningene som står på festningsvallen. Foto: TFK, avd. for kulturarv, 2024.

Bygningene som tilhører UiT Norges arktiske universitet:

Tilstandsanalyser gjennomføres etter intern plan i alle eide bygg. Dette inkluderer også brannteknisk tilstandsanalyse. Avvik med tilstandsgrad 3 lukkes så snart det er praktisk mulig.

Bygningene som tilhører UiT er i relativt god stand og de er jevnlig vedlikeholdt, men en del renovering kreves.

Bygningene med unntak av Tollpakkkuset har likevel overordna TG 9. Tollpakkkuset har overordna TG 1.

Teknisk anlegg for VVS og elektro har overordna god tilstand. I Tollbodnaustet/tollpakkkuset er det nye toaletter, avløpsrør, nytt ventilasjonsanlegg, nytt sprinkleanlegg, samt oppgradert el-anlegg. Med unntak av belysningen i tollbodnaust/pakkkhus som bør skiftes.

Et av problemene er dårlig inneklimate. Ved høye temperaturer utendørs oppleves lokalene inne som varme og klamme. Polarmuseet har per i dag ikke godt nok klimaanlegg, og lufting av lokalene skjer ved å åpne vinduer og dører. Foreløpig er dette eneste løsningen for lufting for å få ned temperaturen. Om det er ønske om en annen type ventilasjon, kan det på sikt utredes muligheter for dette. Avdeling for bygg og eiendom vil få vurdert om noe kan gjøres med inneklimateet i bygget. Tiltak gjøres i samarbeid med kulturmiljøforvaltningen i fylkeskommunen.

Både på Tollkontoret og på tollbodnaust/pakkehus er fasader malt, men det gjenstår maling av noen vegger. Vi ser at varmere klima sliter mer på malingen, og intervallene for vedlikehold må muligens bli hyppigere.

Utvendig trapp inn til tollkontoret må skiftes. Dette er planlagt og gitt tillatelse til i 2024. I henhold til fredninga skal taktekket på tollboden skiftes til skifer.

Fylkeskommunen ønsker et nært samarbeid med UiT om planer for restaurering og vedlikeholdsplan. Tilstandsgrad skal registreres i den «nasjonale kulturminnebasen Askeladden»

Eksempel på tilstand på bygningene og kai ved Tollbodfjæra. Kaipeler, vindu, vegger og tak. Foto: TFK, avd. for kulturarv 2024.

Tilstand på freda område etter § 19:

Fjæra ved den nye Tollbua er nå den eneste naturlige fjæra som er igjen i Tromsø sentrum, resten er fylt igjen og tilbygd med kaier. Muren i bakkant av fjæra mot tollboden er restaurert og i god stand. Tilstanden rundt bygningene oppe på middelalderfestningen er i samsvar med tilstanden på det automatisk freda området.

Del av uteområdet rundt Polarmuseet. Ny mur er satt opp i Tollbodfjæra november 2023. Det er sådd til med gress. Foto: TFK, avd. for kulturarv, høsten 2024

3.2 Utfordringer

Manglende kunnskap om verdier

Verdien av kulturminnene og kulturmiljøet er lite kjent i befolkninga. Liten kunnskap kan være årsaken til skader og slitasje på kulturmiljøet. Det er derfor behov for mer informasjon om verdiene i kulturmiljøet til alle involverte instanser, innbyggere og besøkende. Det er ulike behov for informasjon til besøkende og naboer, mens det for eiere, leietakere og arrangører kreves et annet nivå av informasjon

Kunnskap om lovgrunnlag og bestemmelser

I dag er det mange ulike enheter og ansatte i kommunen som er involverte i saksbehandling, bruk og aktivitet på og rundt kulturmiljøet på Skansen. Dette gjelder blant annet enhetene som arbeider med planarbeid, vann og avløp, utleie, håndtering av arrangement, vedlikehold, brøyting, formidling mm.

Erfaringer så langt viser at det ikke er tilstrekkelig kunnskap om hvilke lovverk og bestemmelser som gjelder. Dette kan skyldes at det er vanskelig å finne frem til for eksempel fredningsbestemmelsene og finne ut av lovverket. Det er også manglende rutiner når det gjelder samordning og samarbeid innad i kommunen.

Ulovlige inngrep i automatisk freda kulturminne

Middelalderfestningen har sakte blitt redusert i form og omfang gjennom de siste 150 årene som følge av etablering av vei, bygging av tollkontor og aktiviteten i nærområdet.

Over tid har det vært mange inngrep på middelalderfestningen som det ikke er søkt om og gitt tillatelse til, som oppsett av skilt, oppsett av strømbokser, graving av grøfter, rekonstruksjon av festningsvoll, brøyteskader etc.

Den grønne transformatoren til venstre er gravd inn i festningsvullen. Bildet er fra begynnelsen av 1990-tallet. Foto: Helge A.Wold, Unimusportalen

Slitasje på middelalderfestningen ved stier og snarveier

Etableringen av bydelen på Vervet omfatter 440 nye boliger, 20 000 m² meter næringsareal, dagligvarebutikk, restauranter, hotell og parkeringsplasser. Dette fører til økt ferdsel i og rundt det freda området. Middelalderfestningen på Skansen er et av få grønne områder i nærheten av Vervet. Området er attraktivt for rekreasjon, turgåing og lufting av hunder.

Festningsvullen står i fare for å få dype sår når nye snarveier etableres. Snarveier etableres for å korte ned avstanden mellom sentrum og Vervet og for å komme opp på forhøyningen. Det er registrert 4 tråkk oppetter festningsvullen på nordvestsiden og vestsiden. To av tråkkene går nedenfor kanonene og to er tilknyttet adkomsten fra Vervet.

Vi må forvente at Skansen får en enda mer intensiv bruk og at aktiviteten i og rundt kulturmiljøet øker i fremtida. Under befaringer har vi observert at området ofte brukes til lufting av hunder. Utfordringen er at noen tar en snarvei over festningsvullen istedenfor å bruke hovedinngangen eller trapp.

Som et forebyggende tiltak er det satt opp to små skilt ved to av snarveiene over festningsvullen. I avisoppslag sommeren 2024 er det kommet reaksjoner på at en i stedet for skilt, ønsker tilrettelegging for ferdsel over festningsvullen.

Skilt ved snarvei som har grodd til Foto: TFK, avd. for kulturarv, 2024.

Tilgjengelighet

I dag er det vanskelig å komme opp til kulturmiljøet på Skansen for personer med redusert funksjonsevne. Ved hovedinngangen er det ei grunn grøft som blir en barriere for synshemma og rullestolbrukere. Dekket av brustein vanskeliggjør også tilgangen. Tidvis har det vært en løs plate som en kunne legge over grøfta, men dette er ikke ei god nok løsning.

Bygningene er ikke tilrettelagt for personer med redusert funksjonsevne. Dette fører til at deler av utstillingene og kontorene ikke er tilgjengelig for alle. Det er blant annet ikke tilrettelagt for at rullestolbrukere skal kunne besøke utstillingen i 2. etasje på Polarmuseet. (Se også kap. 5.4 om tilgjengelighet-universell utforming)

Store utendørs arrangement

Det er økende interesse for å legge store utendørs arrangement på og rundt Skansen.

Et stort arrangement kan gjøre skade på kulturmiljøet og føre til inngrep og slitasje på festningsvollen og de freda bygningene. Mange mennesker på et begrensa område kombinert med mye nedbør kan slite ned og lage sår i gressplen. Vi ser også at folk går ned langs sidene på festningsvollen og går opp snarveier ved arrangement. Store arrangement ved Vervet kan også påvirke det freda området.

Vi har erfart at det ved arrangement har vært brannfarlige aktiviteter som grilling, bruk av åpen ild, bålpanner, smultgryter og fakler. Blant annet ble utvendig panel på Bårstua skada av at ei smultgryte var plassert inntil veggen på den freda bygningen. Åpen ild kan også føre til gressbrann om det har vært en lang periode med tørt vær.

Det er behov for å klargjøre hvem som har ansvar under arrangementer og hvem om skal sørge for at vilkårene som blir gitt ved en tillatelse, blir ivarettatt.

Skansen var arena for flere konserter på Musikkfest Tromsø 2024. Ansvarlig søker fikk tillatelse til å arrangere konserter innafor freda område. Kilde: FB-side Musikkfest Tromsø

Snølagring og brøyting innafor freda kulturmiljø

Frem til vinteren 2024 har det vært deponert og lagra store mengder snø på vestsida av middelalderfestningen. Snølagringa skjer innafor freda område.

Når snødeponiene fjernes, har vi erfart at grabben på gravemaskinen har skada jordvollen på festningsanlegget og gitt åpne sår langs sidene. Snødeponiene skjemma også kulturminnet som til tider ikke er synlig som følge av høye snøhauger. I reguleringsplanen for Nordbyen er dette området ikke regulert til snølagring/deponi.

Fylkeskommunen har gjort kommunen oppmerksom på at det ikke er tillatt å ha snødeponi innafor det freda området. Det er uklart hvem som likevel lagrer snø i området. Tromsø kommune har ved henvendelse uttalt at det ikke er kommunen som lagrer snø her. Kommunen har også sendt ut brev til alle grunneiere i området om at det ikke er tillatt og lagre snø inntil festningsmuren.

Det lagres også snøhauger ned mot fjærasonen til Polarmuseet. Dette kan legge press på muren i Tollbodfjæra. Snøen som deponeres er skitten med stort innslag av grus og sand.

Det har til tider blitt brukt for store brøytebiler på østsiden av Skansen som har skada jordvollen på festningen. Den siste tida har vi også registrert skader på skiferblokkene som er lagt rundt hele middelalderfestningen.

Snødeponi innenfor freda område vinteren 2023. Foto: TFK, avd. for kulturarv

Området rundt Skansen, gater, plasser og andre uterom

Vollgrava og området ved Tollbodfjæra er to uterom som har et stort potensial for å bli mer tilgjengelig og mer attraktiv for allmenheten.

Uterommene Vollgrava og området ved Tollbodfjæra fremstår som grå og tilrettelagt for biltrafikk. Det er lite som innbyr til rekreasjon, hygge og trivsel.

I dag er det varierende kvalitet på dekket på vei- og utearealene i kulturmiljøet. Det er brukt både grus, brostein og asfalt som veidekke.

Belysningen er av ulik form og det mangler en helhetlig plan for lyssetting. En bør også etterstrebe en helhetlig form for skilting.

I Tromsø kommunes «Områdeplan Nordbyen 1846. Plan for offentlige rom (POR)» kan vi lese at kaia er tenkt fjerna. Kaia, som ble bygd i 1991 tilhører UiT Norges arktiske universitet er freda, og det foreligger ikke planer om å rive kaia. Av bilder og gamle kart kan en se at en eldre kai allerede sto her rundt 1900-tallet. Kaia har da stengt av et større område mot øst.

Trafikk

Polarmuseet setter stadig rekorder for besøkende. I 2023 var det 82 000 besøkende. Det er ikke tilrettelagt for at turistbusser skal kunne kjøre inn og parkere på den gruslagte plassen mellom Tollboden og Polarmuseet, over Tollbodfjæra. I høysesongen skjer det likevel at busser kjører inn i dette området.

Det er dårlig opplyst om den begrensa muligheten for å parkere i området. Plassen og gateløpet er trangt, og bussene må rygge for å komme seg ut. Det er mange myke trafikanter som går og sykler i dette området, og trafikken med buss og biler kan lett føre til farlige situasjoner.

Manglende plan for skjøtsel av uteområdet

Det er et ønske og et potensial for å gjøre uterommene i kulturmiljøet rundt Skansen mer attraktive.

I dag er det tilfeldig om og hvem som driver skjøtsel og har oppsyn med kulturmiljøet på Skansen og Tollbodområdet.

Utleie av bygningene på Skansen

I dag brukes bygningene til ulike formål. Fontenehuset leier Bårstua, noen interesseorganisasjoner leier det gamle Tollkontoret, som også leies ut til festivalkontor, møter, representasjon og annet. Ut over dette brukes uthusene til lager. Utedoen har innlagt vannklosett og er oppvarmet.

Leietakere og brukere av bygningene er aktører med ulike behov, og det er både de som leier seg inn i kortere perioder for arrangement/møter og de som er på mer permanent basis. Mange er ikke klar over fredninga, og hvordan de skal forholde seg til de freda bygningene og anlegget.

Det er for eksempel manglende rutiner for bruk av småelektrisk som vannkokere, kaffemaskiner, oppvaskmaskin og liknende.

Det oppbevares flere gjenstander og esker med papir i kjelleren. Dette kan utgjøre fare for fukt på bygningene og spredning ved en eventuell brann.

Ved befaring har vi erfart at hovedbygningen/Tollkontoret står ulåst uten tilsyn, noe som kan føre til at uvedkommende får tilgang til hele bygningen.

Uheldig bruk av uterom nær bygningene

I uterommet mellom Bårstua og skjå og utedo drives en del uheldig aktivitet. Stedet fungerer som en skjult møteplass for ungdom med ulike utfordringer. Rusmisbrukere har oppsøkt dette miljøet og har drevet omsetning og bruk av narkotiske stoff der. Dette fører til at området kan oppfattes som utrygt og kan begrense andres tilgang. I tillegg kan bruk av ild føre til brann, og det kan bli forsøpling med for eksempel brukte sprøytespisser.

Det er også observert tagging og det har vært forsøkt å male over tagginga, men med en malingstype som ikke er i tråd med fredninga.

Daglig bruk av Tollboden og Tollpakkkhuset

Gjestene som besøker Polarmuseet vinterstid, får alltid informasjon om forbudet mot å gå inn i bygget med brodder. På travle dager med mange besøkende vil det likevel være noen som «slipper igjennom», med unødvendig slitasje på gulvene som resultat.

Nye utbygginger i nærområdet

Nærområdet rundt kulturmiljøet på Skansen er under stadig endring og transformasjon med planer om store utbygginger. Dette kan føre til svært negative virkninger og konsekvenser for kulturmiljøet.

Nordbyen 2024. Kulturmiljøet ligger inneklemt ca. midt i bildet. Dronebilde TFK, Runde Lunde Nysted

Klimaendringer

De siste årene har det vært mer oppmerksomhet på endring av klima som medfører større nedbørsmengder, stormer og lange perioder med tørke. Bygninger og kulturminner nær sjø er spesielt utsatt for klimaendringer.

Et kulturminnes tekniske tilstand har mye å si for hvor sårbart det er for klimaendringer. Et godt vedlikeholdt kulturminne vil stå bedre imot påkjenninger, enn et som mangler vedlikehold.

Del 4: Råd og mulighet for forbedring

4.1 Utarbeide skjøtselsplan

Eierne bør lage en skjøtselsplan for hvordan uteområdet på Skansen og Tollbodfjæra skal ivaretas på best mulig måte. En slik plan utarbeides med utgangspunkt i vernebestemmelsene og forvaltningsplanen. Det bør lages en skjøtselsplan for både vintersesong og sommersesong som beskriver rutiner og tiltak, samt ansvar for utførelse. Planen kan definere tiltak som skal gjennomføres for å øke/utvikle en ønska tilstand i kulturmiljøet. Generelt er formålet med skjøtselen i det freda området å ta vare på de kulturhistoriske verdiene, og den skal bygge på en skjøtselsplan, utforma på faglig grunnlag og kulturhistorisk kunnskap. Både UiT og kommunen har landskapsarkitekter og gartnere som kan bidra til å utvikle en felles skjøtselsplan for området. Planen skal være godkjent av forvaltningsmyndigheten (fylkeskommunen), og den skal sees i sammenheng med utarbeidelse av øvrige planer for området.

En skjøtselsplan bør inneholde plan for plenklipping, fjerning av ugress, gjensåing, skjøtsel av trær, skjøtsel av kanonene, og for jevnlig oppsyn av tilstand. En kan også ta med tiltak for fjerning av tagging, søppel, utbedring av sår i gressdekket, forhindre nye snarveier, samt fjerne vegetasjon langs husveggen og grøft ved foten av festningsvallen. I skjøtselsplanen må det komme klart frem hvem som har ansvar for de ulike oppgavene.

4.2 Skjøtsel og vedlikehold av grønt- og uteområdene

Det bør være et jevnlig tilsyn av tilstanden til festningsverk og uteområdene, og skader må registreres fortløpende. Skader og hærverk bør rettes opp raskt. Sår i gressmatten eller snarveier under etablering må meldes til fylkeskommunen og utbedres så snart som mulig.

På sør- og vestsida av bygningsmiljøet på Skansen er det plen med opparbeida hagestier. Mellom Bårstua og hovedinngangen til hovedhuset er det en gruslagt gårdsplass. Mellom Bårstua og de andre små uthusene er det et hellelagt dekke. Alle sporene etter ulik bruk av uteområdet oppe på Skansen har ført til inngrep og slitasje på middelalderfestningen og har gitt området et parkpreg.

Grøntområdet brukes til rekreasjon, men det er ikke ønskelig å forsterke parkpreget på middelalderfestningen. Det er ikke tillatt med utvidelse av kafedriften utover det gruslagte/hellelagte området på vestsiden av bygningene oppå Skansen. Det er heller ikke tillatt å etablere nye hagestier eller andre faste installasjoner på gressplen.

4.3 Ønska ferdsel

Skansen er et viktig sted for rekreasjon og det er positivt at kulturmiljøet brukes av folk. Vi ønsker å forsterke budskapet om at besøkende må bruke hovedtraseen for å komme opp til bygningsmiljøet på Skansen. De små skiltene og sperregjerdene oppå festningsvollen ser ut til å fungere bra, men problemet er at folk stadig finner nye snarveier utenom sperringene. I tillegg til informasjonsskilt og annen informasjon, vil det ved større arrangement bli satt vilkår om at det er vakter som henviser folk til å bruke hovedinngangen og som passer på at folk ikke tar snarveien over festningsvollen mellom Vervet og Skansen.

Vi er kjent med at det er et ønske om å bygge en trapp eller overgang over festningsvollen for å legge til rette for ferdsel og å hindre slitasje. Vår faglige vurdering er at ei trapp eller en overgang vil tilføre kulturmiljøet et helt nytt element som vil kunne redusere opplevelsen av middelalderfestningen, gjøre vesentlige inngrep i grunnen og redusere form og volum på kulturminnet. Markinngrep og utilbørlig skjemming er forbudt, jf. kulturminnelovens § 3. I stedet for tilrettelegging for snarvei, mener vi at informasjon kan være løsningen på denne utfordringen.

For å hindre nye snarveier kan en mulig løsning være å feste små skilt på skifermuren som viser at man ikke skal gå over vollen. Skiltene skal ikke virke skjemmende på kulturminnet og er blant annet brukt på helleristningsfelt i fylket. Hvis snarveiene ikke opphører, må vi på sikt vurdere alternative sikringstiltak.

Det er viktig at det blir satt opp bokser i nærområdet slik at hundelorten kan kastes. Disse boksene må ikke plasseres oppe på Skansen.

4.4 Forbedring og tilgjengelighet i uteområdene

Uterommet/Vollgrava bør utvikles som rekreasjonsområde for å dempe trykket på selve festningsvollen.

Den gruslagte plassen overfor tollbodfjæra har et potensial for å bli forskjønnet og bli en mer attraktiv allmenning. Fjæra bør gjøres mer tilgjengelig for folk som ferdes i området. Fjæra ved Tollboden er den siste opprinnelige fjæra i sentrum og er med i områdefredninga. Muren ble istandsatt høsten 2023. Det legges nytt lag med jord på plenen over Tollbodfjæra som skal sås til i 2024.

Områdene inngår i prioritetsgruppe 2 for opparbeiding i «*Handlingsplan for byrom (2023)*».

UiT

UiT har ressurser i form av landskapsarkitekt og gartner som kan bidra til å utvikle en plan for forbedring og tilgjengelighet i uteområdene sime Dette kan med fordel gjøres i samarbeid med Tromsø kommune for at planen skal bli helhetlig, og den bør sees i sammenheng med en skjøtselsplan.

Tromsø kommunes «Områdeplan for Nordbyen plan ID 1846. Plan for offentlige rom (POR)» fra 2019 gir gode forslag til forbedring av byrommene med helhetlige planer.

Et av forslagene i POR er i strid med fredningsbestemmelsene. Det er foreslått at kaia blir fjernet for å tilbakeføre utsynet mot indre havn og sundet. I POR står det at «*Begrunnelsen for fredningsvedtaket fra år 2000 er at kaia på fredningstidspunktet var kai for Polstjerna (som senere har fått eget hus). Begrunnelsen er ikke lenger gjeldende, men fredningsvedtaket består inn til det eventuelt blir opphevet*».

Det stemmer at kaia har blitt brukt som fortøyningsplass for ishavsskuta M/S Polstjerna, men den er freda og eies av UiT. Når den første kaia ble bygd er usikkert. På bilder kan en se at det sto ei kai her så tidlig som på begynnelsen av 1900-tallet. På bildene vises det at kaia gikk lengre mot øst enn dagens kai.

Den nye kaia i tilknytning til tollpakkehuset er bygd i 1991 etter bilder fra 1950-tallet. Kaia er freda og er en viktig del av området og gir god forståelse for hvordan tollvesenet fungerte.

4.5 Besøksforvaltning

Polarmuseet opplever stort antall besøkende. Å begrense antall besøkende er ikke noe ønske. Det må settes opp et forbud om å gå med brodder inne og skjerpe rutiner for håndheving. Det bør også etableres gode rutiner for intervallene mellom vedlikeholdstiltak på gulvene.

En kan i tillegg vurdere en type matter på gulvet for å skåne det mot tråkk, men ikke med den hensikt å tillate bruk av brodder inne. Rutiner knytta til dette bør bedres.

4.6 Tilgjengelighet – universell utforming

For at området skal være tilgjengelig for mennesker med funksjonsnedsettelse, bør en søke løsninger som gjør at alle har mulighet for å oppleve kulturmiljøet. Universell utforming er lovpålagt, og det er viktig å øke tilgjengeligheten. Tiltak i grunnen vil kreve dispensasjon fra kulturminneloven, men fredninga skal ikke stå til hinder for å finne løsninger for å øke tilgjengeligheten til kulturmiljøet.

- Bygningene er lite tilgjengelig for mennesker med funksjonsnedsettelse. Der det er utstillinger, eller andre lokaler som skal være tilgjengelig for allmenheten, bør det settes i gang en prosess for å øke tilgjengeligheten til bygningene. Det er bra å starte dialog med fylkeskommunen så tidlig som mulig siden det vil være nødvendig med dispensasjoner fra fredningsbestemmelsene. Det bør informeres om manglende tilgjengelighet på nettsider og i annonsering.

4.7 Trafikk og parkering

For å sikre utsyn og innsyn til Skansen bør området ned mot Tollbodfjæra være åpen og tilgjengelig for allmenheten og ikke brukes som parkeringsplass. Åpenhet mot sjøen er viktig for opplevelsen og forståelsen av kulturmiljøet. Parkeringsplassen ved Polarmuseet bør ikke være tilgjengelig for andre enn de som har ansvar for tilsyn og vareleveranse.

Innafor hele kulturmiljøet vil det være ønskelig med minst mulig trafikk med kjøretøy. Det er også i samsvar med reguleringsplanen for området.

Det må utarbeides bedre skilting og informasjon om kjøring og parkering i området. En mulig løsning er å etablere av- og påstigningslommer for buss.

Tilrettelegging av parkering er kommunens oppgave. Tromsø kommune skal lage en gatebruksplan som vil se overordna på blant annet busskjøring og bussparkering i sentrum. For å få til en bedre løsning på parkering og kjøring ved Skansen / Tollbodområdet vil det være fordel med et nært samarbeid med involverte parter.

4.8 Brøyting og snødeponi

Snødeponi innafor det freda området må opphøre siden denne aktiviteten er i strid med kulturminneloven og gjeldende reguleringsplan. Kommunen må være behjelpelig med å få slutt på snølagringa som har vært praktisert i mange år, seinest vinteren 2023/2024.

Det er Tromsø kommune som er grunneier på Vollgrava og kommunen må ikke tillate snølagring her. Kommunen må gi klar beskjed til de som brøyter for kommunen, at de ikke skal lagre snø innafor det freda området. Det bør settes opp et skilt som forbyr snølagring i området. Plassering avklares med kulturminnemyndigheten i fylkeskommunen.

Ved anbud om brøyting på gang- og sykkelveien på østsida, må kommunen sette som krav at det skal brukes en liten brøytemaskin som ikke skader skifermuren rundt festningsanlegget.

Hvis det er behov for å rydde snø oppå festningsvollen, kan en bruke en hånddrevet snøfreser.

UiT ønsker ikke snødeponi ned mot Tollbodfjæra, og vil instruere avtalepartner om å fjerne snøen umiddelbart etter brøyting. Kommunen har planer om å lage en vinterskjøtselsplan og vi forventer at denne kommer med løsning og rutiner for brøyting og lagring av snø utenfor freda område.

4.9 Forbedre informasjon om de kulturhistoriske verdiene og styrking av rutiner

Til besøkende

Informasjon om verdi, sårbarhet og forsiktig ferdsel er viktig for besøkende og folk i nærområdet. Det bør utarbeides informasjon om verdiene i området som er lett tilgjengelig for husstander, museum og i kafeer og restauranter i nærheten.

Eierne kan med fordel utarbeide informasjonsfoldere om kulturmiljøet både digitalt og som trykt informasjonsmateriale, samt utarbeide skilting. Informasjon om kulturmiljøet bør være tilgjengelig på kommunens hjemmeside, på museet og kaféer for beboere og besøkende. Informasjonen bør inneholde litt historikk og opplysninger om det freda kulturmiljøet. Ved skilting skal fylket involveres.

Kulturmiljøet på Skansen har et potensial å bli brukt mer aktivt i undervisning og historisk vandring. Deler av hovedhuset på Skansen kan brukes som et utstillingsvindu om historien til kulturmiljøet på Skansen (film, modeller, litteratur m.m.).

Informasjon til brukere og leietakere av kommunens bygninger

Eierne har et særlig ansvar for at leietakere, brukere og de som skal utføre arbeid på og i området får nødvendig informasjon om fredningsbestemmelser, brannsikkerhet og gjøres kjent med forvaltningsplanen. Informasjon kan med fordel utarbeides i samarbeid med fylkeskommunen, men det er eierne som har hovedansvar for informasjon til leietakere og arrangører.

Det kan med fordel lages informasjonshefter for leietakere som forteller om viktige hensyn for brannsikkerhet etc.

Vi viser til de generelle fredningsbestemmelsene. I tillegg kan kommunen lage en oversiktlig veileder med regler ved utleie av Bårstua. Leietakere og kulturminneforvaltningen i fylket skal medvirke i veilederen.

Brannsikkerhet og brannforebyggende tiltak er svært viktig i bygningene, og leietakerne bør få en bevisst holdning til de ulike skadene som kan oppstå gjennom bruk av bygningene. En risikoanalyse av hva som kan føre til brann og annen skade på kulturminnet, kan med fordel utføres. Det bør lages rutiner som legges ved leieavtalene/avtalene som beskriver rutiner for å hindre brann, vannskader og andre typer skader på bygningene. Rutinene kan inneholde enkle grep for å forhindre brann og andre skader som å slå av kaffetrakter/kaffemaskiner oppvaskmaskiner, ikke bruk av åpen ild som stearinlys. Det kan med fordel monteres timer på alt småelektrisk utstyr, samt komfyrvakt der det er aktuelt.

Brukere oppfordres til å sette seg inn i brannrutiner og bruke bygningene i henhold til det.

Når første etasje ikke er i bruk, bør inngangsdøra være låst for å hindre at uvedkommende kommer inn.

Eierne av bygningen har ansvar for at tagging fjernes så snart som mulig. Eier er ansvarlig for at de som utfører arbeidet med å fjerne taggingen bruker riktig teknikk og type maling. Fylkeskommunens avdeling for kulturarv skal kontaktes for veiledning.

Ansatte ved Fontenehuset gjør en god jobb med å snakke med ungdommene som oppholder seg i uteområde mellom Bårstua og skjå/utedo og får formidla de kulturhistoriske verdiene i området. Som eier kan kommunen slutte opp om dette arbeidet og informere om dette møtestedet til flere instanser. Det er viktig å ha god dialog med ungdommene som bruker området.

Nye utbygginger nær det kulturhistoriske miljøet

Det er viktig at høyde og volum på nybygg i nærområdet holdes nede og ikke legger kulturmiljøet i skyggen. Kulturmiljøet må heller ikke bygges mer inne slik at en forringer opplevelsen av kulturmiljøet i landskapet. Her er det det historiske kulturmiljøet som er viktig. Nybygg må innordne seg omgivelsene og videreføre kulturmiljøets historiske egenart og særpreg.

Det er viktig for fremtida at det blir utført risikoanalyser og konsekvensutredninger som vurderer grense for hva kulturmiljøet kan tåle av ytterligere utbygginger som medfører skjemming, mer tråkk, ferdsel, og endrende solforhold.

Kulturmiljøet Tollboden og Skansen sett fra sjøen. Foto: TFK, avd for kulturarv 2024

Del 5: Kulturhistoriske verdier i fredningsområdet

5.1 Formål med de ulike fredningene

Formålet med fredninga av forsvarsanlegget kulturminne-ID 63222-1

Festningsverket på Skansen er automatisk freda som følge av den høye alderen, sin egenart og som en del av vår felles kulturarv. Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse kulturminnene som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet jf. KML § 1.

Formålet med fredninga av bygningene på Skansen/Tollbodområdet kulturminne-ID 87577

Med hjemmel i lov om kulturminner av 9.juni 1978 nr.50 §§ 15 og 19 er bygningene på Skansen og Tollbodområdet vedtaksfreda av Riksantikvaren 03.02.2000.

- Formålet med fredninga av anlegget er å bevare et kulturhistorisk og bygningshistorisk verdifullt anlegg knyttet til tollvesenets virksomhet.
- Fredninga av bygningenes eksteriør skal sikres deres opprinnelige arkitektur. Både hovedstrukturen i det arkitektoniske uttrykket og detaljeringen, så som fasadeløsning med dekor, vinduer, dører, materialbruk og overflater skal opprettholdes.
- Fredning av bygningenes interiør er videre å bevare rominndeling samt bygningsdeler og overflater.
- Fredning av bygningene har som formål å sikre bygningenes arkitektoniske kvaliteter.

Området rundt bygningene er freda etter kulturminnelovens § 19 og har som formål å bevare og sikre at anlegget opprettholdes som en fysisk og visuell enhet slik det har utvikla seg siden tollstasjonen ble oppretta i 1787. Fredninga skal være med på å opprettholde anleggets karakter og helhetlige miljø. (Henta fra vedtaksbrevet fra RA 28.02.2000.)

5.2 Historikk og kulturhistorisk verdi av festningen på Skansen

Vernehistorie

Allerede i 1878 påpekte Karl Pettersen i Tromsøposten viktigheten av kulturmiljøet på Skansen:

Vort sted er som Byanlæg forholdsvis ungt og vil som saadant ikke kunne ventes at indeslutte noget, der preger tilbage paa synderlighedenfarne tider. Alene Tolbodskansen ligger her som et Minde fra en Tid, der ikke tilhører vor. Det vidner jo i Regelen fordelaktig for et Folks Aandtrin, at det omhyggeligen freder om sine Forminder. Det vil derfor ogsaa i flere Henseender visseelig være vel, om vort Sted vilde frede denne

sin eneste Fornlevning, og i ethvert Tilfælde lade den henligge urørt, inntil det gjennom nærmere Undersøgelser bestemte lader seg afgjøre, hvorvidt der kan være nogen Grund til fremdeles at søke den hegnet.

Karl Pettersen er mest kjent som en dyktig geolog og sin innsats for å etablere Tromsø museum, der han jobbet ulønnet. Han var også tollkasserer på tollboden og hadde god kjennskap til middelalderfestningen.

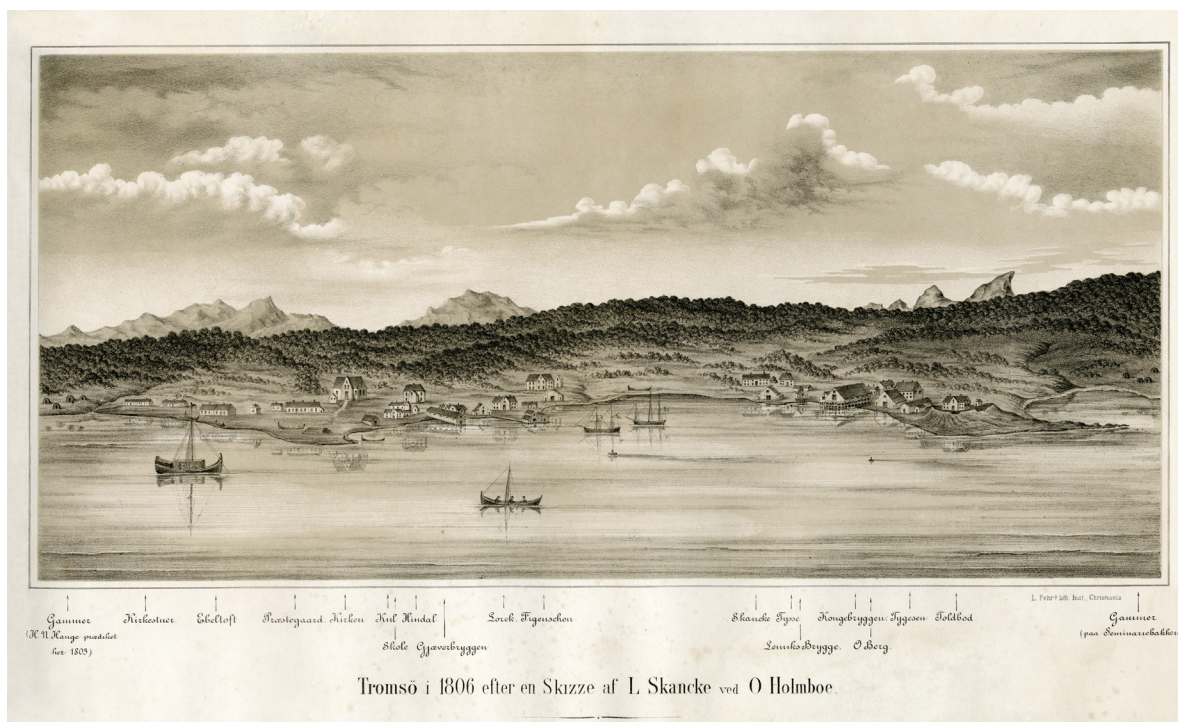
Etter 1905, da Norge får sin første lov om fredning av fornminner, kan en si at festningsverket fra middelalderen var sikret som kulturminne.

Festningsverket på Skansen er freda etter kulturminneloven av 1978 § 4. Den første grensa rundt Skansen ble utvida da utgravninger og eldre foto viste at festningen hadde vært større i omfang enn det som er synlig yttergrense i dag.

Kort historikk om festningen fra middelalderen

Det finnes ingen kjente skrevne kilder som omtaler tilblivelsen av festningen på Skansen. De skrevne kildene går ikke lenger tilbake enn 1743 der major Peter Schnitler i en grenseeksaminasjonsprotokoll skriver:

Ved denne Havn ud paa en Odde sees endnu Rudera (ruiner) af en gammel liden Jord-Skandse, hvoromkring Graver have været. Denn Skandse siunes at have været anlagd for at dække Havnen: Dog har den incommoditet, at nær ved Skandsen ligger høye Berge, baade paa Øen i sig selv, og paa den anden Side af Havnen over Sundet paa den faste Ind-land. Aarsagen til denne Skandse, og Tiden af dens Anlægg veed Ingen av Indvaanerne at sige: Dog er en gammel Sagn at den for Russens Skyld skal være fundered.

Tollboden og festningen vises til høyre i bildet. Jordvollene er godt markert, og vollens østside ligger helt ned mot sjøen ytterst på neset. Tromsø 1806 etter skisse av Lorentz Skancke ved O. Holmboe, Unimusportalen

På skissen til Lorentz Skancke ser vi at jordvollen til festningen gikk helt ned til sjøen og at bygningene til “den gamle Toldboden” er godt markert.

På slutten av 1800-tallet har flere skrevet at festningen hadde en vollgrav med vann på vestsida av Skansen (Karl Pettersen og Amund Helland).

Arkeologiske undersøkelser som ble gjort i 1973, 1990-1992 og 1998 og 1999 i festningsvollen og oppå selve festningen har gitt viktig kunnskap. I ytterkant av vollen er det registrert en kistemur som har gått rundt hele festninga. Innafor denne muren var det bygd et platå avgrensa av høye jordvoller. Spor etter ei vollgrav ble registrert på vest- og nordvestsida. Opprinnelig har festningsverket vært mye større i omfang, og arkeologiske undersøkelser, samt foto fra 1800-tallet viser at den har strekt seg flere meter lengre ned mot sjøen i øst og sør, og jordvollene har også vært høyere enn det vi ser i dag.

På nordøstsida ble det ved utgravning på begynnelsen av 1990-tallet, funnet ei pil som sannsynligvis er skutt inn i festningsvollen. Denne piltypen dateres til 900-1300-tallet og kan tyde på at festninga har vært under angrep.

Jernpila som ble funnet i festningsvollen på nordøstsida under utgravning i 1990. Foto: Norges arktiske universitetsmuseum v/Marit Karlstad og Daniel Lilleeng

Dateringer av trekull fra jordlagene i festningsvollen viser aktivitet fra 1250 til begynnelsen av 1300-tallet. Den første kirka i Tromsø ble etablert på samme tid av kong Håkon Håkonsson. På 1200-1300 tallet var det urolige tider i nord hvor skattlegging og øking av norsk bosetning i nordområdene ga interessekonflikter med den russiske staten som samtidig etablerte sin innflytelse i nordområdene. (Kilde: Utdrag fra tekst fra tilstandsrapport Tromsø museum v/ Keth Lind 2012)

Søndre Tollbodgate ca. 1892. Middelalderfestningen vises som forhøyning i enden av bildet. Merk Tollkontoret som er bygd inn i festningsvullen. Kilde: Unimusportalen.

Verdien av middelalderfestningen

Festningen på Skansen er det best bevarte vollenlegget fra middelalderen i Norge. Høyden som bygningene til tollboden står oppå, er en naturlig morenerygg som en gang var et nes ut mot sundet. Her ble det anlagt en festning for ca. 800 år siden som fungerte som et forsvarsverk i urolige tider. Festninger av denne typen er kalt ringborger, og den runde festningen på Skansen er den eneste i sitt slag i Norge.

Den eldste dateringen fra festningen på Skansen, er fra 1200-tallet, men festningen kan også være eldre.

Middelalderfestningen er unik i nasjonal sammenheng og den er også det eneste synlige kulturminnet fra middelalderen i Tromsø by. I dag er festningen nokså innebygd av gater og høye hus på flere kanter, men for 800 år siden ruvet festningsverket i terrenget og var godt synlig fra leia. Festningen markerte makt og styrke og skulle beskytte menneskene som levde her i middelalderen.

Middelalderfestningen er et helt unikt kulturminne som skal fremheves visuelt og beskyttes for selv de grunneste inngrep. Like under torva kan det være svært viktige spor og kulturlag etter den tidligste bruken av området.

Selv om jordvullen er blitt redusert har den stor vitenskapelig verdi, opplevelsesverdi, og identitetsverdi.

Ung jente og et barn på stien mellom Skansen og Tromsø skipsverft ca. 1918. Stien har skjært seg mellom festningsvollen som også vises til høyre. Foto: Osvald Sten Jacobsen. Perspektivet museum

Festningen i et lokalt, nasjonalt og internasjonalt perspektiv

På 1200-tallet var det urolige tider og festingen på Skansen var den nordligste forsvarsverk i kongeriket og skulle forsvare landet mot angrep fra øst.

Det har vært ulike syn på festningens alder. At festningsverket ikke nevnes i Håkon Håkonssen saga kan tyde på at det allerede var bygd tidligere. I den forbindelse har det vært pekt på rikssamlingsbestrebelsene til Olav Trygvasson og Olav Haraldsson. Typologisk passer en slik alder bedre enn 1200-tallet om en sammenligner med Sentral-Europa (Brattrein, Munch). Andre forfattere har valgt å ikke legge vekt på tausheten i Håkonssagaen der hovedpoenget er grunnleggelsen var det kongelige kapellet (Mariakirken) på Tromsøya. Den vedvarende uklarheten i forholdet til Novgorod om herredømmet over de nordlige kystene er en historisk kontekst som både kan begrunne kirkegrunnleggelsen og bygging av en festning som markering av kongens krav på herredømmet over kysten nord til kysten av Tromsø. Festningstypen passer godt med befestningsteknologien som var vanlig i Nordvest-Russland og også lenger opp i tid enn 1200-tallet (Ytreberg, Bertelsen, Lind). Interessant er det også at det ble bygd befestninger av denne typen også på 1300-tallet i Skottland, Irland, Polen og Danmark. I tillegg var mange eldre festninger av denne typen fortsatt i bruk over hele Europa.

Hvem som tok initiativet til at grensa skulle markeres med en festning/borg og når det skjedde, et av middelalderens sterke maktsymboler, kan vi ikke si med sikkerhet, og vi vet heller ikke hvor lenge festningen beholdt sin posisjon som grensemarkør og som uttrykk for en ny kulturell og politisk makt i nord. Fra midten 1200-tallet flytta denne grensa seg raskt nord og østover. Allerede på begynnelsen av 1300-tallet ble Vardøhus festning bygd for å markere den nye riksgrensa mot den russiske statsmakten i øst.

Kilde: Utdrag fra tekst fra tilstandsrapport Tromsø museum v/ Keth Lind 2012

5.3 Historikk og kulturhistorisk verdi av bygningene på Skansen og Tollbodområdet

Bygningene som tilhører Skansen og Tollbodområdet ble satt på lista til Riksantikvaren som freda allerede på 1920-tallet. Dette ble imidlertid ikke legalt stadfesta, men anlegget ble ansett som freda. Bygningene er også omtalt som freda i 1942 i liste over freda bygninger og anlegg hos Riksantikvaren.

I 2000 ble bygningene og området vedtaksfreda etter kulturminneloven av 1978 §§ 15 og 19.

Flyfoto av Skansen 1955. Foto: Fjellanger Widerøe, Perspektivet museum

Bakgrunnen for § 15-fredninga og § 19-områdefredninga

Troms fylkeskommune fattet 10.09.96 vedtak om midlertidig fredning etter lov om kulturminner § 22, fjerde ledd, av tollkontoret og tollpakkhuset, Søndre Tollbodgate 11a og 11b (gbnr. 200/1755, 2090).

Bakgrunnen for fylkeskommunens midlertidige vedtak om fredning var Polarmuseets utbedringsarbeider på taket til tollkontoret, der skifersteinen ble erstattet med betongstein. Fylkeskommunen kunne ikke akseptere endring av takteking. Det ble imidlertid fra fylkeskommunens side gitt tillatelse til midlertidig å benytte annen takteking for å sikre bygningen inntil videre. Vedtak om midlertidig fredning innebar at bygningene skulle behandles som freda, og at inngrep i form av endra materialbruk krevde dispensasjon fra kulturminneloven. Fylkeskommunen vurderte at anlegget som helhet var av en slik betydning at de ønska å foreta permanent fredning.

Bygninger, kai og tollbufjæra

Tollbua (den gamle), kulturminne-ID 87577-1

Tollbua er bygd i 1789-94 som tollkammer og bolig for tolleren. Bygningen er i lafta tømmer i to etasjer. Det er kjeller under søndre del, grunnmuren er av fuga gråstein med leire som bindemateriale. Den er utvendig kledt med over- og underliggerpanel. Det er tilbygg rundt inngangspartiet og over kjellernedgangen. Vinduene er av ulik alder, med ulik ruteinndeling. Vindusomramminga er empirestil og i hovedsak originale.

Bårstue, kulturminne-ID 87577-2

Bårstua er bygd i ca. 1840. Den ble bygd som sidebygning for tollboden med bakerovn og bryggkjele. Den var også bolig for tollbetjentene. Bygningen er i halvannen etasje bygd i lafta tømmer. Mot sør er det bygd på et bislag. Innvendig er bygningen sterkt ombygd.

Stabbur, kulturminne-ID 87577-3

«Stolpeboden»/stabburet ble bygd ca. 1850. Stabbueret er bygd i lafta tømmer i to etasjer.

Skjå/utedo, kulturminne-ID 87577-4

Det er uklart når dagens skjå ble bygd. Det har imidlertid vært uthus på anlegget helt fra den tidligste tid. Utedoen er bygd på 1950-60 tallet. Skjåen er bygd i enkelt bindingsverk, med over og underliggerpanel. Utedoen er murt i tegl, utvendig pusset. Bygningene er bygd inntil hverandre, begge har pulttak.

Tollkontoret, kulturminne-ID 87577-5

Bygningen er i to etasjer og bygd i 1839-40, som en ny og mer tidsmessig kontorbygning for tollkammeret. Den har grunnmur av naturstein og med bindemiddel og kjeller med ganghøyde. Huset er lafta og kledd med liggende panel.

Tollbodnaustet, kulturminne-ID 87577-6

Naustet ble oppført rundt 1800. Naustet eller sjøhuset ligger i dag i bakkant og er sammenbygd med pakkhuset. Naustet hadde opprinnelig jordgulv, var bygd i bindingsverk med stående utvendig kledning og var uten vinduer. Taket var tekket med tegl. Bygningen er i nyere tid isolert, og det er murt nytt gulv. Taket er tekket med betongtakstein.

Tollpakkkuset, kulturminne-ID 87577-7

Tollpakkkuset ble bygd i 1833 i forlengelse av naustet. Pakkhuset ble påbygd i 1843. Bygget står på trepæler ut i fjæra og sjøen går fritt innunder. Det er eneste av de gamle byggene i Tromsø som står i sin opprinnelige posisjon. Veggene er lafta og kledd i grovt stående panel.

Kai, kulturminne-ID 87577-8

Kaia ble bygd i 1991 og er en kopi av den som sto tidligere. Kaia står på pæler, vinkelrett på tollpakkkuset slik at den nesten lukker igjen tollbufjæra. Kaia er bygd etter bilder fra 1950-tallet. Den ble brukt som fortøyningsplass for ishavsskuten M/S Polstjerna. Kaia hadde da en åpning slik at små robåter kunne gå inn i fjæra.

Tollbufjæra

Tollbufjæra er ikke freda etter kulturminnelovens § 15, men inngår i områdefredninga etter § 19. Dette er eneste gjenværende fjære i Tromsø by, kalt Tollbufjæra. I fjæras østre del ligger en del steiner, som er fundamenter etter den tidligere kaia som gikk over fjæra.

Bygningene fra det eldste Tollbodenlegget. Foto: TFK, avd. for kulturarv 2024.

Bygningene fra siste periode av Tollvesenet, i dag Polarmuseet. Foto: TFK, avd. for kulturarv 2024

Kort historikk om Tollbodanlegget

Det kom en kongelig forordning i 1787 som sa det skulle ansettes tollbetjenter i Tromsø. Det ble da bestemt å anlegge tollstasjon på Tromsøya.

Tollbodanlegget ble bygd opp fra 1789 og utover på 1800-tallet og før Tromsø by fikk bystatus. Tollstasjonen ble plassert på Tromsøya på grunn av øyas strategiske beliggenhet med gjennomgangstrafikk av jekter og småfartøy. Anlegget har en prominent plassering med boligen ruvende midt på Skansevollen og de andre bygningene ned mot fjæra.

Den eldste delen av anlegget ligger på middelalderfestningen og består av den gamle tollbua, bårstue, stabbur, skjå og utedo. Den gamle tollbua ble bygd mellom 1789-1794 og fungerte som tollkammer og bolig for tollerne. Bårstua ble bygd ca. 1840, som sidebygning for tollbua, med bakerovn og bryggekjele. Stabburet ble bygd ca. 1850, mens det er usikkert når skjåen ble bygd. Utedoen som er i tilknytning til skjåen er satt opp på 1950-60 tallet, i en periode tollboden fungerte som gamlehjem.

Ved sjøkanten ble tollbodnaustet oppført rundt 1800. I forlengelse av naustet ble tollpakkehus og båthus bygd ut mot sjøen i 1831-1834.

I 1839-40 ble det oppført et nytt tollkontor nede ved sjøkanten. Det nye tollkontoret var mer hensiktsmessig enn den gamle tollboden. I 1843 ble pakkehuset påbygd. Der det tidligere hadde stått ei kai ble det i 1991 bygd kopi av den gamle.

På midten av 1800-tallet ble tolleiendommen delt. Tollvesenet eide sine bygninger nede ved sjøkanten, mens den gamle tollbua/tollerboligen og bygningene på Middelalderfestningen kom over i privat eie da den ble solgt til tollkasserer Schnitler i 1863. I 1865 ble den overført til kaptein Tidemann av fru Schnitler. I 1873 ble eiendommen og bygningene solgt til Tromsø kommune.

Den nye Tollbua, eller Tollkontorbygningen, ble etter hvert også foreldet. I 1939 planla man å bygge helt ny tollbod sør i byen. Dette ble først realisert på 1970-tallet. Tollvesenet brukte anlegget frem til det ble solgt i 1974.

Tromsø Tollbod sett fra sjøen, ca. 1900. Vi ser her at kaia strekker seg lengre mot øst enn dagens kai. Digitalt museum, Norsk tollmuseum.

Den eldste bygningen i anlegget, den gamle tollboden, er et eksempel på en bygning i enkel empirestil. Både vinduenes plassering, geriktene, og panelet er typiske. Ettersom bygningen er oppført i 1790-årene, er nok empirepreget fra 1.halvdel av 1800-tallet, kanskje da tollkontoret nede ved sjøen ble bygd 50 år senere i 1839-40. Tollkontoret følger de samme stilidealer og har utvendig mange likhetstrekk med den gamle tollboden. Tollerne som bodde på Skansen, hadde fjøs, høyløe og skjå for en liten besetning av kyr, sauer og griser.

Tollere på Tollbodbrygga, Skansen. Bildet er tatt ved tollpakkkuset 1905. Tollboden og Skansen i bakgrunnen. Kilde: Perspektivet museum

Bygningene på Skansen etter 1863 og 1974

Bygningene som hadde hørt til tollvesenet, ble etter salget brukt til nye formål. Den nye bruken av bygningen er også del av historien til Skansen og området rundt, og den gir dybde til historiefortellingen.

Skole

I 1873 kjøpte Tromsø kommune eiendommen på Skansen fra kapteinløytnant E. Tidemand til skolebruk. Kommunen innreda skolen som en «betalingsskole» for barn av lavere middelklasse, som foreldrene ville gi en bedre grunnutdanning. I 1874 var elevtallet på 90 elever. I 1881 falt betalingsskolen bort, og Skansen ble stilt til disposisjon for tegneskolen, som tidligere lå i Skippergata 35 (Nordskolen). Snekker/pedell ved skolen Ingebrigt Nilsen bodde her med kona Ragnhild og tre barn i 1875.

Lasarett

Lasarett er en gammel betegnelse for sykehus og særlig om avdelinger der en isolerte pasienter som led av smittsomme sykdommer. Fra 1886 ble bygningene på Skansen brukt til epidemilasarett i forbindelse med epidemier som herja byen som skarlagensfeber, tyfoidfeber (nervefeber) og difteri.

Utsnitt av bilde «Tromsø Panorama» som viser lasarettet på Skansen 1892.

Foto: Axel Lindahl Kilde: Norsk folkemuseum, Digitalt museum

Gamlehjem

Etter hvert som behovet for lasarett ble mindre, ble Skansen brukt som gamlehjem fra 1950-1963.

Gruppebilde av personal og beboere utenfor hovedbygningen på Skansen 1958.

Foto: A.Sjøtun, Kilde: Tromsø bymuseum, Perspektivet museum

Bedrift/næringsvirksomhet

I 1966 er det også registrert en liten bedrift i bygningen på Skansen. I en kort periode drev denne glass-sliperi, speilfabrikk og innramming.

Bymuseum i den gamle Tollboden oppå Skansen

I første etasje i den gamle Tollboden ble det åpna en utstilling i to rom til Tromsø byjubileum i 1969. Denne skulle markere at bymuseet eksisterte. Tanken var at det etter hvert skulle bli interiørutstillinger i første etasje. I andre etasje skulle det være utstilling om byens historie. I 1976 ble Tromsø bymuseum etablert på Skansen. I hovedhuset ble rom innredet med eldre møbler, malerier og fotografier som var samlet inn fra Tromsøs by. Tromsø bymuseum holdt til i lokalene til 1996. Samlingene ble overført til Perspektivet museum i 2003.

Tromsø bymuseum på Skansen i begynnelsen av 1990-tallet. Foto: Helge A.Wold. Unimusportalen

Dagens bruk av Tollbodanlegget

Den gamle Tollboden

I dag brukes hovedhusets første etasje som kommunens representasjonssted og til ulike arrangement og møter. I andre etasje har Gaisi språksenter sine kontorer og det er festivalkontor for lokale festivaler. Uteområdet rundt bygningene brukes til ulike kulturarrangementer som konserter, 17. mai-arrangement etc.

Bårstua

Fra 2000 ble lokalene i Bårstua brukt som restaurant med ulike eiere. Bårstua er innredet med kjøkken og spiseplass og leies nå ut til Fontenehuset som bruker huset til ulike formål.

Stabbur, skjå og utedo

Bygningene brukes i dag som lager og toalett.

Polarmuseum

I 1947 ble Arktisk forening stiftet, og det var fra starten en merkesak for foreningen å opprette et polarmuseum. I 1974 fikk Arktisk forening eiendomsretten til Tollbodbyggen og i 1978 ble første etasje i Tollbodbyggen tatt i bruk som Polarmuseum.

Museet ble midlertidig stengt for ombygging og gjenåpna i 1980. Museet ble stengt på nytt og offisielt åpna i 1986. Med Arktisk forening og Tromsø kommune som stiftere ble det registrert som en privat stiftelse, med HM Kong Olav V som museets høye beskytter.

I 1992 fikk museet også overta selve Tollboden til kontorformål. I 2010 ble Stiftelsen oppløst og «den nye» Tollboden, tollpakkkuset og naustet ble overtatt av UiT Norges arktiske universitet i 2010.

Den kulturhistoriske verdien av Tollbodanlegget

Tollbodanlegget i Tromsø er et av få anlegg av denne typen i Norge som fortsatt er i noenlunde i behold. Derfor er det for byen Tromsø og for hele landet viktig at bygningene blir beholdt for ettertida og istandsatt etter antikvariske retningslinjer. Tollbodanlegget med de forskjellige bygningene, kaia og den naturlige fjæra med forstøtningsmur i bakkant mot Tollkontoret utgjør et helhetlig kulturmiljø av stor verdi som er freda for fremtida.

Tollbetjenter foran Tollboden 1905, Perspektivet Museum

Kulturmiljøet på Skansen krever en direkte kontakt med sjøen og havna for å beholde sitt opprinnelige preg. Fjæra er i så måte viktig og må bevares. Området rundt Skansen mot sjøen må holdes åpent for å gi riktig ramme rundt kulturminnet slik at en ser hvilken sammenheng festningen og tollbodanlegget opprinnelig var i, og ikke minst gi en forestilling om hvordan hele byens strand- og bryggelinje har sett ut.

Tollbodanlegget utgjør sammen med festningsvollen et svært viktig kulturmiljø som er verdt å ta vare på. De enkelte freda kulturminnene styrkes av å være del av et helhetlig kulturmiljø.

Utdrag fra Riksantikvarens vurdering av kulturminnet - begrunnelse for fredningsvedtaket

Riksantikvaren begrunner vedtaket om fredning både ut fra anleggets kulturhistoriske og arkitektoniske verdi og betydning.

Tollbodanlegget er et synlig bevis på utviklingen av offentlig administrasjon, handel og kontakt med utlandet i den nordlige landsdelen.

Tollkammerets plassering er strategisk og viser kammerets viktighet og var i tillegg til kirken en viktig begrunnelse for at byen i Troms ble lagt til Tromsø. Tollstasjon var også viktig for byens videre utvikling.

Tollstasjonen er et intakt anlegg som på en god måte viser de ulike funksjonene som var tillagt tollkammeret, og som var nødvendig for at kammeret skulle fungere. Tollerne drev gårdsbruk, med tilhørende bygninger og buskap. Anlegget er slik sett ikke bare verdi som synlig minne etter tollkammeret og dets historie, men også for utviklingen av Tromsø by. Det er et representativt anlegg som viser byborgernes levemåte fra slutten av 1700-tallet.

Bygningenes arkitektoniske verdi er knyttet til bygningenes estetiske og materielle kvaliteter og er representativ kilde til kunnskap om byggeskikken i overgangen mellom 1700 og 1800-tallet, slik den fortonet seg i en nordnorsk by.

Tollbodanlegget representerer et helhetlig anlegg, og det er godt bevart med bygningene intakt. Anleggets kontakt med sjøen er også bevart da fjæra ligger åpen foran tollkontoret. Det finnes få slike anlegg der både enkeltdeler og helheten er bevart. Den gamle tollbua er sannsynligvis også en av de eldste stående bygninger i Tromsø.

Riksantikvaren anser at bygningene er et kulturminne som det er av nasjonal interesse å bevare, både som kilde til kunnskap og forskning og som opplevelsesgivende element i miljøet.

5.4 Andre kulturminner i fredningsområdet

Grøntområdet rundt bygningene oppå middelalderfestningen

Den grønne sirkelforma forhøyningen, er det som er igjen av middelalderfestningen. I dag brukes dette området som park, rekreasjon, hage og uteservering. Gjennom tida har grøntområdet vært viktig for de som har brukt bygningene på Skansen. Da det var gamlehjem, var dette hagen hvor beboerne kunne sitte ute, og området rundt bygningene ble omkranset av et stakittgjerde som ble satt opp på høyeste punkt rundt hele festningsverket. Rundt gjerdet ble det etablert en sti som enda er synlig på østsiden. Da det var bymuseum på Skansen, ble det anlagt stier og blomsterbed i hagen mot øst- og sørsiden, og det ble også forsøkt å rekonstruere festningsvollen på vestsiden. De siste tiårene er det anlagt grusdekke og hellelagt dekke rundt Bårstua. Trær og busker er blitt planta og fjerna gjennom tida. Siste gang det ble plantet trær var ved markering av Skansen som 1000-års sted i 2000.

Grøntområder rundt bygningene på Skansen. Foto: TFK, avd. kulturarv, 2024.

Koblingsboks/strømtårn

Der Vollgrava og Søndre Tollbodgrava på vestsiden av Skansevollen står en koblingsboks/strømtårn og i vestsiden av selve vollen står en annen boks, med usikker funksjon. Koblingsboksen/strømtårnet er flytta til stedet i senere tid. Disse installasjonene er ikke freda. De likevel en del av historien til kulturmiljøet på Skansen og bør ikke fjernes.

Elementer som er del av kulturmiljøet på Skansen. Ingen har funksjon i dag, men er likevel del av det kulturhistoriske miljøet. Foto: TFK, avd. for kulturarv, 2024.

Kanonene

I forbindelse med Napoleonskrigene og uroligheter ble det i 1808 oppretta borgervernkorps i Tromsø. Det ble gravd ut fire skyteskår i Skansevollen, og satt opp 4 små trepundskanoner i festningen. Kanonene ble flytta til St. Hanshaugen da borgerkorpset ville ta Skansen i bruk som eksersérplass. Kanonene som står på Skansen i dag er fra 1600-tallet, og ble henta fra Vardøhus festning 1983.

Kanonene på festningsvollen. Foto: TFK, avd. for kulturarv, 2024.

Kilder

- Arntzen, Knut Ove 1971: Skansens historie. *Skansen i Tromsø i Ottar*, Universitetsforlaget.
- Bertelsen, R. og Chruickshank, M. 1991: Skansen i Tromsø. Rapport fra feltkurs i september 1990. *Stensilserie B nr. 30. Juni 1991*. Universitetet i Tromsø 1991.
- Bertelsen, R. 1994: *Tromsø gjennom 10000 år. Fra boplass til by opp til 1794*. Red.
- Sandmo, A.K., Bertelsen, R. og Høgsæt, R. Tromsø 1994.
- Blix, A.S 2017: *70-årsjubileumboka til Arktisk forening*, Arktisk forening Tromsø.
- Bratrein, H.D. 2000: Skansen —det gjenstridige kulturminnet i *Bladet Tromsø* 22.03.2000
- Higham R. og Baker, P. 1992: *Timber Castles*. London 1992.
- Lind, K. 2000: Den gamle borgen Skansen. *Tromsøboka — den andre*. Red.Christensen,
- Lind, K 2012: Inngrep og skader i festningsverket Skansen, UIT, Tromsø museum, seksjon for kulturvitenskap.
- Lind, K 2023: Rapport fra befaring på festningsverket Skansen 2022
- Meulemeester J. De og O'Connor 2007: *Fortifications*. Graham-Campbell & Valor (eds)
- *The Archaeology of Medieval Europe Vol 1*. Århus, Århus University Press.
- Munch, J.S 1971: Skansen i dag og i morgen. *Skansen i Tromsø*, Ottar, Universitetsforlaget.
- Munch, J.S. 2005: 1000-årsstedet Skansen gjennom tusen år. *Tromsøboka —den fjerde*. Red. Christensen, P., Hegstad, S., Jensen, U. og Smaaskjær, S. Tromsøboka AS. Tromsø 2000
- Ytreberg, N.A. 1946: *Tromsø bys historie. Første bind*. Tell forlag. Oslo 1946.
- Andre kilder:
- Forvaltningsplan for Fyrstasjoner Kystverket (2021)
- Forvaltningsplan for Henningsvær 2022, Riksantikvaren
- Forvaltningsplan for grøntområder, 2020, Riksantikvaren
- Fredningsvedtak *Skansen/Tollbod-området, Søndre Tollbodgate 8, 11A og 11B, Tromsø kommune. Vedtak om fredning med hjemmel i lov om kulturminner §§15 og 19, jfr. §22*. Datert 28. feb. 2000. Riksantikvaren
- Lokalhistorie wiki.no
- Perspektivet museum fotosamling
- Riksantikvarens nettside om [Vedlikehold og skjøtsel - Riksantikvaren](#)
- Topografisk arkiv Tromsø Museum *Flere rapporter fra Tromsø Museums arkeologiske*
- *overvåkninger på Skansen*. Vedtak om fredning
- Unimusportalen- fotosamling

Vedlegg

Vedlegg 1: Grunneiere

Grunneiere i de automatisk freda området inkl. sikringssone

GNR	BNR	FNR	SNR	Bruksnavn	Eiere
200	1	0	0		TROMSØ KOMMUNE, Postboks 6900 - <i>Kommune (KOMM)</i>
200	886	0	0	NORDRE TOLLBODGATA 1	TROMSØ KOMMUNE, Postboks 6900 - <i>Kommune (KOMM)</i>
200	888	0	0	NORDRE TOLLBODGATA 3	ANDHOLM ANNIKKEN, NORDRE TOLLBODGATE 1B, 9008 TROMSØ - <i>Enkeltperson (E)</i>
200	1285	0	0	SKANSEGATA 1	VERVET AS, Sjøgata 10A - <i>Aksjeselskap (AS)</i>
200	1286	0	0	SKANSEGATA 2	SKANSEGATA 2 TROMSØ AS, Henrik Wergelands veg 10 - <i>Aksjeselskap (AS)</i>
200	1305	0	0	SKIPPERGATA 15	SKIPPERGATA 15 AS, Postboks 2386 - <i>Aksjeselskap (AS)</i>
200	1308	0	0	SKIPPERGATA 17	
200	1750	0	0	SØNDRE TOLLBODGATE 6	
200	1752	0	0	SØNDRE TOLLBODGATE 8	TROMSØ KOMMUNE, Postboks 6900 - <i>Kommune (KOMM)</i>
200	1753	0	0	SØNDRE TOLLBODGATE 9	PELLERIN AS, Postboks 353 - <i>Aksjeselskap (AS)</i>
200	1755	0	0	SØNDRE TOLLBODGATE 11	UNIVERSITETET I TROMSØ NORGES ARKTI, Postboks 6050 Stakkevollan - <i>Organisasjonsledd (ORGL)</i>
200	1756	0	0	SØNDRE TOLLBODGATE 13	
200	2090	0	0	POLARMUSEET	UNIVERSITETET I TROMSØ NORGES ARKTI, Postboks 6050 Stakkevollan - <i>Organisasjonsledd (ORGL)</i>
200	2281	0	0		PIR 17 AS, Søndre Tollbodgate 17 - <i>Aksjeselskap (AS)</i>
200	3949	0	0		SKANSEGATA 2 TROMSØ AS, Henrik Wergelands veg 10 - <i>Aksjeselskap (AS)</i>
200	3950	0	0		

Grunneiere i vedtaksfreda område

GNR	BNR	FNR	SNR	Bruksnavn	Eiere
200	1	0	0		TROMSØ KOMMUNE, Postboks 6900 - <i>Kommune (KOMM)</i>
200	886	0	0	NORDRE TOLLBODGATA 1	TROMSØ KOMMUNE, Postboks 6900 - <i>Kommune (KOMM)</i>
200	888	0	0	NORDRE TOLLBODGATA 3	ANDHOLM ANNIKKEN, NORDRE TOLLBODGATE 1B, 9008 TROMSØ - <i>Enkeltperson (E)</i>
200	1285	0	0	SKANSEGATA 1	VERVET AS, Sjøgata 10A - <i>Aksjeselskap (AS)</i>
200	1286	0	0	SKANSEGATA 2	SKANSEGATA 2 TROMSØ AS, Henrik Wergelands veg 10 - <i>Aksjeselskap (AS)</i>
200	1305	0	0	SKIPPERGATA 15	SKIPPERGATA 15 AS, Postboks 2386 - <i>Aksjeselskap (AS)</i>
200	1752	0	0	SØNDRE TOLLBODGATE 8	TROMSØ KOMMUNE, Postboks 6900 - <i>Kommune (KOMM)</i>
200	1753	0	0	SØNDRE TOLLBODGATE 9	PELLERIN AS, Postboks 353 - <i>Aksjeselskap (AS)</i>
200	1755	0	0	SØNDRE TOLLBODGATE 11	UNIVERSITETET I TROMSØ NORGES ARKTI, Postboks 6050 Stakkevollan - <i>Organisasjonsledd (ORGL)</i>
200	1756	0	0	SØNDRE TOLLBODGATE 13	
200	2090	0	0	POLARMUSEET	UNIVERSITETET I TROMSØ NORGES ARKTI, Postboks 6050 Stakkevollan - <i>Organisasjonsledd (ORGL)</i>
200	2281	0	0		PIR 17 AS, Søndre Tollbodgate 17 - <i>Aksjeselskap (AS)</i>
200	3949	0	0		SKANSEGATA 2 TROMSØ AS, Henrik Wergelands veg 10 - <i>Aksjeselskap (AS)</i>

Vedlegg 2: Råd og veiledning til eiere om vedlikehold og restaurering av bygningene

Dette kapittelet skal være til hjelp for eierne ved planlegging av tiltak på bygningene og anlegget.

Dersom eier av freda bygning eller eiendom ønsker å gjennomføre et tiltak, kreves det i mange tilfeller tillatelse både etter kulturminneloven og plan- og bygningsloven. For eiendommene som inngår i områdefredninga, vil både gjeldene reguleringsplaner og fredningsbestemmelsene ha relevans for gjennomføring av tiltak.

Eiere har ansvar for å:

- skjøtte og vedlikeholde sine eiendommer
- innhente nødvendig godkjenning for søknadspliktige tiltak som ønskes igangsatt
- ta kontakt med forvaltningen i fylket dersom man er i tvil om tiltaket krever godkjenning

Grunnprinsipper ved restaurering/ vedlikehold av freda bygninger

Dersom eier er i minste tvil om tiltaket kan være søknadspliktig skal Troms fylkeskommune kontaktes.

- Det er bedre å vedlikeholde og reparere framfor å skifte ut.
- Skjulte deler av bygningen (konstruksjoner og bakenforliggende lag) er like viktig å ta vare på som synlige overflater. Det er et mål å bevare helheten på best mulig måte, ikke bare det visuelle uttrykket.
- Må det gjøres endringer, er det bedre å føye noe til, enn å fjerne deler. Endringene må så langt som mulig være reversibel.
- Dersom materialer må skiftes, skal det brukes materialer som tilsvarende opprinnelig materialbruk, utførelse og metode. Det kan søkes om dispensasjon i henhold til fredningsvedtaket om tilbakeføring til opprinnelig materiale eller utseende, jf. fredningsbestemmelsene pkt. 7.

Bygningene er freda slik de står. Alle endringer og større vedlikeholdsarbeid på en freda bygning eller i freda område skal dokumenteres.

Håndverkere som arbeider på freda bygninger, har nødvendig kunnskap og erfaring fra antikvarisk arbeid. I noen tilfeller vil det være behov for spesialkompetanse. Dette er for å sikre at det gjøres riktige valg som for eksempel materiale, metoder og farger.

All type av moderne materiale som plastholdig maling og kitt, nye glass eller annet, bør med tida erstattes av opprinnelig materiale.

Som skrevet tidligere i planen bør det gjøres en fullstendig tilstandsregistrering av alle bygningene og anlegget for øvrig. Når det er gjort, kan det lages en tiltaksplan som sier noe om hva som skal gjøres. I en tiltaksplan kan tiltak beskrives om det kreves dispensasjon og dermed er søknadspliktig etter kulturminneloven eller om det kan regnes som vanlig vedlikehold. En slik plan vil være til hjelp i forvaltningen av kulturminnet både for eierne og kulturmiljøforvaltningen.

Vedlikeholdsråd av bygningene

Tidlig kontakt med kulturmiljømyndighetene for veiledning kan bidra til at det spares mye tid og ressurser. Det kan være lurt å ha en tiltaksplan som legges fram for kulturmiljømyndigheten. Da kan flere avklaringer gjøres på forhånd og før søknad om dispensasjon sendes.

I enkelte tilfeller kan det være snakk om tilbakeføring. Dette er søknadspliktig og må dokumenteres. En tilbakeføring må skje ved dokumentasjon underveis slik at eventuell byggeteknikk og materialbruk blir dokumentert.

Maling

Det er grunnleggende forskjeller på nyere og historisk type maling.

Typisk historisk maling er laga av oljer som tran og linolje. Linolje- og tranmaling trekker inn i trevirket og gir en form for impregnering og slipper ut fuktighet. En riktig malt fasade har forventet levetid i mer enn 15 år, i noen tilfeller opp til 60 år uten annen overflatebehandling enn vask.

Nyere malingstyper er typisk blandingsprodukter med syntetisk pigment som ligger utenpå trevirket og holder på fuktighet. Tett overflatebehandling med maling basert på organisk bindemiddel (akrylmaling, pliotlite etc.) skal ikke brukes, siden den vil forhindre vann i å fordampe og bidra til frostsprengning og råteskader.

Det er avgjørende med riktig grunnarbeider, særlig dersom en skal gå bort fra nyere malingstyper og tilbake til historisk maling. Det er samtidig viktig at en ikke fjerner historisk maling unødvendig da den kan ha informasjon i seg som ikke bør gå tapt.

Er det behov for større malearbeid hvor maling må fjernes og erstattes med ny kan det være spørsmål om dispensasjon fra fredning. Ved tvil må kulturvernmyndighetene kontaktes.

Før man går i gang med maling, må man være sikker på hvilken type maling som er på bygningene. I tilfeller der det er brukt nyere maling og man skal gå tilbake til historisk maling, er grunnarbeidet særlig viktig.

Puss og betong

En overflate med kalkpuss er mer fleksibel og tåler fuktvandring og små bevegelser, i motsetning til betong.

Mindre reparasjon eller vedlikehold av pussa mur eller betongmur kan utføres uten søknad, men det kan være behov for rådgiving. Ved vanlig vedlikehold skal ny puss og betong være samme som eksisterende. Unntaket er der en søker om tilbakeføring fra moderne overflatebehandling til historisk puss. Ved en eventuell tilbakeføring fra for eksempel sement til kalkpuss skal det være godt begrunna og dokumentert.

Farger

Klima med vær og UV-stråling demper de fleste farger over tid. Ved vedlikehold skal fargene velges som det er i dag. Ønske om tidligere brukt farge er tilbakeføring og det må søkes om dispensasjon fra kulturminneloven. Farge som det ønskes å tilbakeføre til må være godt begrunna og dokumentert.

Grunnmur og fundamenter

Skader i grunnmur er som regel avhengig av grunnen huset står på. Det er derfor viktig å kjenne til grunnforhold. Årsaken til skade kan for eksempel være om leire i grunnen tørker ut, store trær kan bidra til at grunnen tørker.

Kjellere som blir fuktige på grunn av svekka mur bør luftes skikkelig. Har fuktig mur årsaket råteskade i bunnsvillen bør bunnsvillen skiftes ut og det kan legges papp mellom bunnsvill og mur.

Fuktige murer og kjellere kan medføre sopp- og insektangrep. Vanninntrenging stoppes vanligvis ved god drenering. I dette tilfellet står de gamle husene til Tollbodanlegget oppå den automatisk freda Middelalderfestningen. Før en eventuelt drenerer, må det søkes om dispensasjon fra kulturminnelovens § 8, se kap. 5.2 om inngrep i Middelalderfestningen. Drenering må gjøres etter kulturminnefaglig tilråding.

Takrenner og nedløp

Takrenner og nedløp må etterses ved jevne mellomrom. Dersom det oppstår skader, kan deler skiftes med samme type og materiale som eksisterende. Dersom det er snakk om tilbakeføring til tidligere takrenner, må det søkes om dispensasjon fra fredninga og det må legges ved god og sikker dokumentasjon.

Materialer

Eldre bygninger ble bygd med diffusjonsåpne materialer. Det vil si at både fukt og gasser beveger seg gjennom materialene. Dette sikrer uttørking etter nedfukting og en viss ventilasjon.

Materialer som ved behov må skiftes ut på grunn av skade, skal erstattes med likt eksisterende. Det skal ha samme profil, størrelse og materialkvalitet. Det skal aldri skiftes ut mer enn nødvendig, og materialet spundes der man må skifte ut deler av for eksempel panel på yttervegg.

Dersom det er snakk om større utbedring, skal kulturvernmyndighetene kontaktes. Materialer tilført i nyere tid, kan det søkes om å tilbakeføre til opprinnelig utførelse.

Vinduer

Vinduer er viktige elementer for bygningenes uttrykk. Eldre vinduer skal vedlikeholdes eller repareres og ikke skiftes. Ved reparasjon av vinduer, som å skifte ut skada materiale, maling, kitting og nytt glass, skal likt erstattes med likt. Der det er moderne vinduer og glass kan disse bli tilbakeført til et utseende som fra da bygningen ble bygd, eller til de eldste vinduene som kan dokumenteres i bygningen. Det er da snakk om en tilbakeføring og det må søkes om dispensasjon. For å få bedre isolasjonsevne i vinduene er det en mulighet å få laga varevinduer. Det er viktig å tenke på at nye vinduer med isolerglass har et helt annet utseende enn eldre vinduer. Nye vinduer har større andel treverk og mindre lysinnslipp. Floatglass har et helt annet utseende enn valset eller munnblåst glass.

Dører

Vedlikehold er for eksempel reparasjoner av enkeltelementer der likt skiftes mot likt. Ved utskifting av glass i dør skal det settes inn samme type glass som eksisterende. Er det nye glass kan det søkes om tilbakeføring til type glass som tidligere ble brukt. Dette forutsetter dispensasjon fra fredning liksom utskifting av hele dører er. Ny dør må være kopi av eksisterende eller tidligere type dør.

Tekniske installasjoner og belysning

Vedlikehold av tekniske installasjoner og belysning er ikke søknadspliktig. Skal det skiftes ut armaturer eller elektriske komponenter i for eksempel utelampe slik at den kan brukes videre, kan det være søknadspliktig.

Utskifting av, eller nye tekniske installasjoner som varmepumper og er alltid søknadspliktig.

Nødvendige sikringstiltak

Sikringstiltak som brannsikring eller personsikkerhet er sentralt, spesielt i offentlige bygninger. Brannsikring er også viktig for å ivareta kulturminnet ved eventuell brann. Dersom det er aktuelt å utføre brannsikring ut over det som allerede finnes, skal en løsning utarbeides i dialog med fylkeskommunen.

Tilbakeføring

Tilbakeføring der det er foretatt endringer i senere tid til tidligere tilstand skal det søkes om, og det kan gis dispensasjon. Det er likevel viktig at eventuelle endringer kan ha betydning om kulturminnets historie og ikke bestandig er ønskelig. Taktekke på Tollboden er spesifikt nevnt i fredningsvedtaket. Taket skal tilbakeføres og det skal gis dispensasjon. Andre eventuelle tilbakeføringer skal det søkes om og det må være grundig dokumentert, som for eksempel gjennom opprinnelige byggesakstegninger, eldre eller nye oppmålingstegninger, skisser, malerier, foto, kart, branntakster osv.

Energisparing/klimatilpasning

I dagens situasjon med klimaendringer kan det være behov for enkelte klimatilpasninger og energibesparende tiltak. Varmepumpe er et tiltak som skal kunne monteres. Dette må gjøres med respekt for kulturminnet og i nært samarbeid med kulturminnemyndighetene. Se også under vinduer ovenfor.

Kai

Kaia i sin helhet må jevnlig vedlikeholdes. Kaia må etterses på årlig basis og pælene må skiftes etter hvert som de blir skada. En bør vurdere om det skal søkes om fritak for kreosot, eller man må søke etter mer miljøvennlig materiale som tettere og seintvoksende trær.

Utskifting av enkeltdeler av kaia som enkeltpæler, plank i dekke og deler av kaikant kan være å anse som vanlig vedlikehold så lenge utskifting skjer etter antikvariske retningslinjer og materiale erstattes med likt. Dersom utskifting av materiale blir omfattende, er det søknadspliktig.

Vedlikehold av kanonene

Kanonene må jevnlig etterses og vedlikeholdes slik at de ikke utgjør en fare for besøkende og folk som bruker området. Kanonene er ikke freda og dermed ikke søknadspliktig. Dersom vedlikeholdet medfører inngrep i bakken, må det søkes om dispensasjon fra kulturminnelovens § 8,1. Kanonene står også innafor områdefredninga etter §19. Dersom det skal gjøres større endringer på kanoene eller disse skal erstattes med nye, må det søkes om dispensasjon fra kulturminneloven § 19.

Vedlegg 3: Ord som brukes i kulturminnevernet

Anlegg: Brukes innen kulturminneforvaltningen om en gruppe bygninger med tilhørende areal som gårdsanlegg, byanlegg, fabrikkianlegg, samt byggverk og konstruksjoner som vei, bro, tunnel eller grøn-tanlegg. Når det gjelder arkeologiske kulturminner, ligger anlegg ofte under markoverflata.

Antikvariske retningslinjer: Skal følges ved tiltak på verna kulturminner og kan være krav om bruk av tradisjonelle materialer, teknikker og bruk av håndverkere med kunnskap om arbeid på verna kulturminner. I tillegg kan det være begrensninger på hva som kan skiftes eller fjernes fra kulturminnet.

Autentisitet: Brukes om et objekts grad av ekthet og/eller opprinnelighet. Autentisitet må alltid sees i forhold til noe, for eksempel tidsperiode, stilart, materialbruk eller byggemåte.

Freda kulturminne: Er den strengeste form for vern. Fredning innebærer at inngrep/endringer må godkjennes av myndighetene. Lovene som benyttes i dag ved fredning av kulturminner, er kulturminneloven og svalbardmiljøloven.

Immateriell kulturarv: Betyr praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap og ferdigheter. For kulturminneforvaltningen er den immaterielle kulturarven knyttet til det vi ikke kan ta på ved et kulturminne. Dette gjelder for eksempel tro, tradisjoner, sagn og hendelser.

Istandsetting: Reparasjonsarbeid for å bringe en bygning, del av en bygning eller et annet objekt til et ordinært vedlikeholds nivå, slik at bare vanlig vedlikehold er nødvendig. Antikvarisk istandsetting innebærer at reparasjonen baseres på bruk av materialer og teknikker tilpasset bygningens eller anleggets egenart.

Kulturlag: Kulturlag kan defineres som avsetninger i grunnen med spor av menneskelig virksomhet. I kulturlag fra middelalder kan slike lag være svært tykke og bestå av et variert materiale som er kasta, mista, fylt ut, eller på annen måte deponert.

Prosessuell autentisitet: Håndverkere anvender opprinnelige håndverksteknikker, verktøy, tilvirkningsmåter og materialer. Dette er en metode som brukes både for å lære mer om kulturminnet, og å ivareta håndverkskompetansen, slik at en bedre kan ta vare på lignende bygninger eller konstruksjoner.

Rehabiliterer: Istandsettelse av en bygning for nåtidig formål og/eller for å rette på forsømt vedlikehold.

Restaurering: Restaurering betyr å helt eller delvis tilbakeføre en bygning eller gjenstand til en tidligere tilstand. Ved restaurering må man velge hvilket tidspunkt kulturminnet skal tilbakeføres til. Det kan være slik det var da det ble laga eller oppført, slik det var på et senere tidspunkt eller en kombinasjon av ulike stadier.

Verna kulturminne: Et kulturminne som er verna ved lov eller andre virkemidler. De viktigste lovene er kulturminneloven, plan- og bygningsloven, kirkeloven, svalbardmiljøloven og naturmangfoldloven. Andre virkemidler for vern er statlige verneplaner, kirkerundskrivet, avtaler, listeføring, tilskuddsordninger med mer.

Tilbakeføre: En tilbakeføring betyr å sette en bygningsdel, deler av en bygning eller hele bygningen tilbake til en gitt tidligere periode, gjennom sikker dokumentasjon rekonstruere (kopiere) tapt materiale.

Utbedre: Er istandsettelse, modernisering eller forbedring av teknisk standard i en bygning. Det sier ikke nødvendigvis noe om at det foreligger et ønske om å bevare.

Vedlikehold: Rutinemessig arbeid for å hindre forfall på grunn av jevn og normal slitasje.

Vedlegg 4: Rapport fra befaring på festningsverket Skansen id 63222, Tromsø by, Tromsø kommune 2. juni 2022

Deltakere

- Ragnhild Myrstad, Troms og Finnmark fylkeskommune (TFFK)
- Marit Chruickshank (TFFK)
- Keth Lind, Norges arktiske universitetsmuseum (UM)

Bilde 1. Årtusen-treet satt ned i vestre voll år 2000. Foto: Keth Lind, UM

Sikringsarbeid i 2014 og 2015

Skansen festningsverk ble bygget i middelalderen. I århundrer lå festningsverket åpent og mektig ved Tromsøysundet. I løpet av 1800- og 1900-tallet ble festningen avskåret fra sundet i øst, inneklemt mellom hus og et verftsområde. Virksomhet på og rundt Skansen på 1800-, 1900- og utover på 2000-tallet har ført til store inngrep på festningskonstruksjonen, som gjennom mange år vært utsatt for slitasje og skader knyttet til ulike inngrep, trafikk og snøbrøyting. De største og mest synlige skadene de seneste årene har vært på vollområdene, og vollene i øst og sør har vært spesielt utsatt.

Riksantikvaren fattet i 2013, med bakgrunn i kulturminnets trusselbilde, vedtak om sikringstiltak som ville kunne hindre videre erosjonsskader. I 2014 og 2015 (Rapport Tromsø Museum 2015 Skansen – arkeologisk sikring 2014/2015) ble sikringsprosjektet gjennomført av Norges arktiske universitetsmuseum, der det blant annet ble anlagt en skiferblokkmur/støttemur langs vollens sør- og østside (bilde 3 og 4)

for å hindre ytterligere skader på vollen i dette området i fremtiden. I tillegg fjernet Tromsø kommune noen trær og busker inne på festningsområdet. Det ble også fjernet flere skilt som var satt ned i kulturminnet og foretatt reparasjon og revegetering i forbindelse med stier som gikk over vollen. I adkomstpartiet til Skansen ble det satt ned to pullerter (bilde 2) for å hindre kjøring inn på festningen.

Bilde 2. Adkomst til Skansens indre område i sør. Pullerter i inngangspartiet for å hindre kjøring inn på Skanseområdet. Foto: Keth Lind, UM 2022

Bilde 3. Støttemuren i sør og øst oppført i 2014. Foto: Keth Lind, UM 2022

Bilde 4. Støttemuren i øst. Foto: Keth Lind, UM 2022

Bilde 5. Starten av støttemuren i sør, øst for adkomst til festningen. Foto: Keth Lind, UM 2022

Bilde 6. Enden på støttemuren i nordøst. Foto: Keth Lind, UM 2022

Støttemuren, som ble satt opp i 2014 går fra Skansens adkomstparti i sør (bilde 5), fortsetter langs hele østsiden og ender et lite stykke inn på nordsiden av kulturminnet (bilde 6). Omtrent halvparten av støttemuren langs vollen gjenstår; på nord- og vestsiden.

Befaring på Skansen 2. juni 2022

På østsiden av Skansens adkomst i sør står det et informasjonsskilt. I forbindelse med nedsetting av denne er det gravd inn et hakk i skansevollen (bilde 7).

Bilde 7. Inngrep i søndre skansevoll i forbindelse med oppsett av informasjonsskilt. Til høyre skimtes starten på støttemuren i sør, oppført i 2014. Foto: Keth Lind, UM

Når det gjelder støttemuren av skiferblokker som ble satt opp i 2014, for å hindre flere skader og erosjon av skansevollen, ble denne under befaringen i 2022 vurdert til å ha fungert svært bra. Det ble ikke observert ytterligere skader på vollen i sør og øst, som kunne knyttes til trafikk og snøbrøyting (bilde 3 og 4). Det ble imidlertid observert synlige skrapespor etter snøbrøyting på skiferblokkene, noe som viser at disse fungerer som buffer for å unngå at det skaves av selve vollen. På en skiferblokkene i øst ble det oppdaget tagging (bilde 8).

8. Støttemuren i øst. Tagging på skiferblokk. Foto: Keth Lind, adkomsten til Skansen. Foto: Keth Lind, UM

9. Sti er etablert over skansevollen i øst. Foto: Keth Lind, UM

I 2015 ble stier som gikk over skansevollen påfylt med jord og revegetert med gress. Under befaringen i 2022 ble det observert ny stietablering over vollen til gang- og sykkelstien i øst (bilde 9). Stien er forholdsvis bred og eroderer både i bredden og i dybden ned i kulturminnet ved gjentatt tråkk.

Tromsø bymuseum/Tromsø kommune konstruerte en voll på Skansens nordvest-side på 1990-tallet. Vollen fremstår som svært skjemmende for kulturminnet (bilde 10, 11 og 12), og skiller seg ut fra det øvrige inntrykket av skansevollen.

Bilde 10. Konstruert voll i nordvest og spor etter kjøring inn på kulturminnet. Foto: Keth Lind, UM

Bilde 11. Konstruert voll i nord og nordvest oppført av Tromsø bymuseum på 1990-tallet. Foto: Keth Lind, UM

Bilde 12. Konstruert voll i nord og nordvest oppført på 1990-tallet. Foto: Keth Lind, UM

Skansevollens nord- og vestsida er utsatt for skader og pågående erosjon (bilde 13, 14 og 15). Skadene skyldes i all hovedsak kjøring med bil inn i vollområdet samt skader i forbindelse med snørydding/snødeponering.

Bilde 13. Den vestre vollen sett mot sør; trapp over skansevullen. Foto: Keth Lind, UM

Bilde 14. Steinrenne som skal illustrere vollgraven i vest. Observasjoner av skader på vollen øst før steinrenna; p.g.a. kjøring og snørydding. Foto: Keth Lind, UM

15. Skader på den vestre skansevoll. Spor etter snøbrøyting og kjøring. Foto: Keth Lind, UM

Det kan forøvrig nevnes at tusenårsskiftet ble markert bl.a. ved nedsetting/planting av et tre i Skansens vestre voll (bilde 1). For det automatisk fredete kulturminnet vil dette trolig vise seg å være uheldig på sikt. Treet vokser, røttene blir større og presser seg ned i kulturminnet. Det står fra før flere store gamle trær inne på Skansen. Disse bør jevnlig ettersees, slik at trær som står i fare for å falle overende blir hugget ned. Ved f.eks. rotvelt vil det oppstå store skader i Skansens undergrunn og bygningsmasse.

16. Tørrmur/støttemur i fjæraområdet ved tollboden (oppført i 1839-40) er i ferd med å rase ut. Tollbodbygningen skimtes til høyre i bildet. Foto: Keth Lind, UM

Tollvesenet etablerte seg på Skansen i 1787 med bygninger inne på skanseområdet og senere utenfor/ noe inn i festningsvollen i sør, og brukte anlegget frem til de siste bygningene ble solgt i 1974. Anlegget id 87577 er vedtaksfredet, og som helhet representerer det 200 år med tollervirksomhet i Tromsø. Anleggets kontakt med sjøen er bevart ved at fjæra ligger åpen foran Tollbodbygningen oppført i 1839-40 (bilde 16). Denne fjæra er nå den eneste naturlige fjæra som er igjen i Tromsø sentrum, og inngår i vedtaksfredningen av anlegget. Tørrmuren/støttemuren i fjæraområdet er i ferde med å rase ut (bilde 16).

Forslag til tiltak

- Snødeponi må ikke tillates på vestsiden av skansevollen. Ei heller i tilknytning til de øvrige festningsvollområder.
- Parkering inntil festningsvollens vestside må ikke tillates.
- Støttemuren må fortsette rundt hele festningsvollen, i vest og nord, for å hindre ytterligere skader på jordvollen.
- Tagging på skiferblokka i støttemuren på østsida må fjernes.
- Snarveier over vollen må såes igjen og skilt bør settes opp med oppfordring til ikke å bruke snarveier over kulturminnet.
- På sikt må den konstruerte jordvollen i nord-nordvest som ble satt opp på 1990-tallet fjernes.
- En må rekonstruere, med påfyll av jord og såing, hakket/inngrepet øst for adkomsten til festningen.
- Sår/skader i festningsvollen må sås igjen.
- Støttemuren/tørrmuren i fjæraområdet ved Polarmuseet må settes i stand.

Tromsø, 12.05.2023

Keth Lind,
UiT Norges arktiske universitetsmuseum (UM)

